

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Högre krav och kvalitet – en framtidsväg?

En diskursanalytisk studie av två
för Gymnasieskola -11 centrala policydokument

Anna Gustavsson

Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Specialpedagogiska programmet, SPP600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2012
Handledare:	Martin Harling
Examinator:	Marianne Dovemark
Rapport nr:	VT12-IPS-18 SPP600

Abstract

Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Specialpedagogiska programmet, SPP600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2012
Handledare:	Martin Harling
Examinator:	Marianne Dovemark
Rapport nr:	VT12-IPS-18 SPP600
Nyckelord:	Diskursanalys, subjektsposition, nodalpunkt, ekvivalenskedja, governmentality, specialpedagogik.

Syfte:

Studiens syfte var att studera och analysera hur elever i behov av särskilt stöd skrivs fram och hur villkoren för specialpedagogisk verksamhet uttrycks i två för Gymnasieskola-11 centrala dokument: Regeringens proposition 2008/09:199 Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan och Gymnasieutredningens betänkande Framtidsvägen - en reformerad Gymnasieskola (SOU 2008:27). Studien syftade också till att analysera hur regeringen och utredarna avser att styra verksamheten i gymnasieskolan mot ökad genomströmning och måluppfyllelse samt vad detta kan få för specialpedagogiska implikationer.

Frågeställningar:

- Vilka subjektspositioner för elever i behov av särskilt stöd framträder i proposition 2008/09:199 och SOU 2008:27?
- Hur formuleras villkoren för specialpedagogisk verksamhet i proposition 2008/09:199 och SOU 2008:27?
- Vad innebär dessa subjektspositioner och villkor för elever i behov av särskilt stöd och för specialpedagogisk verksamhet i Gymnasieskola-11?

Teori och Metod:

Studien är en diskursanalys där teori och metod är sammanflätade. Det empiriska materialet bestod av två för Gymnasieskola -11 centrala policytexter. Materialet analyserades med hjälp av Laclau och Mouffes analysverktyg nodalpunkt och ekvivalenskedja samt utifrån Foucaults teorier om makt och styrning.

Resultat:

Studiens resultat visar att texterna möjliggör ett antal subjektspositioner för elever i Gymnasieskola -11 varav eleven som anställningsbar, framtida arbetskraft kan sägas vara den övergripande. Till denna subjektsposition knyts flera andra och det elevideal som skrivs fram är en flexibel, kompetent, rationell individ som har förmåga att fatta beslut och som är beredd till på ett livslångt lärande. Specialpedagogisk verksamhet och villkoren för den nämns inte explicit i texterna men det uttrycks att stöd till elever är något som ska ges och det då en elev hamnat i svårigheter i sin studiesituation. Formuleringarna kring elever i behov av särskilt stöd lägger svårigheterna hos eleven och inte hos verksamheten. Studien visar också att regering och utredare avser att styra elever mot ökad måluppfyllelse och genomströmning framförallt genom en styrningsrationalitet som betonar ekonomiska implikationer för såväl den enskilde som för samhällets produktivitet och att den som saknar gymnasieutbildning riskerar utanförskap. Styrningsrationaliteten innebär också att man avser att gymnasieskolan ska utbilda rationella elever som kan göra egna val som gynnar såväl dem själva som nationen.

Förord

I denna studie har tre av mina intressen mötts, pedagogik, politik och språkets betydelse för påverkan. Det har varit en intressant resa som gett många nya, värdefulla insikter.

Tack till min handledare, Martin Harling, som utmanat mitt tänkande. Tack också till familj, släkt och vänner som stöttat och varit uppmuntrande!

...och till pappa som inte fick se det färdiga resultatet, men som aldrig tvivlade på att jag skulle klara det.

Alingsås, 120521

Anna Gustavsson

Innehållsförteckning

1. Inledning och bakgrund.....	4
2. Syfte och frågeställningar	6
2.1 Syfte.....	6
2.2 Frågeställningar:	6
3. Litteraturgenomgång och tidigare forskning	7
3.1 Tidigare forskning av betydelse för studien	7
3.1.1 Styrning av skolan, utbildningsreformer och deras konsekvenser	7
3.1.2 Identitetsskapande och subjektformering.....	8
3.1.3 Governmentality	9
3.2 Specialpedagogikens ideologiska karaktär	10
4. Teoretiska utgångspunkter.....	11
4.1 Socialkonstruktionism	11
4.2 Diskursanalys	11
4.3 Laclau och Mouffes diskursteori	12
4.4 Foucaults maktbegrepp.....	13
4.4.1 Governmentality	13
4.5 Subjekspositionering	14
5. Metodologiska överväganden.....	14
5.1 Antaganden.....	14
5.2 Urval	14
5.3 Genomförande och analysmetod	15
5.4 Tillförlitlighet och giltighet	16
5.5 Etiska överväganden.....	17
6. Resultat.....	17
6.1 Vem har man möjlighet att bli i Gymnasieskola -11?.....	17
6.1.1 Eleven som framtida samhällsmedborgare	18
6.1.2 Eleven som framtida arbetskraft	18
6.1.3 Eleven som framtida student.....	20
6.1.4 Eleven som ekonomisk enhet	21
6.1.5 Eleven i behov av stöd	22
6.1.6 Den omöjliga eleven	24
6.1.7 Eleven som ung kvinna respektive ung man	25
6.1.8 Sammanfattande tabell.....	26
6.2 Specialpedagogisk verksamhet.....	27
6.2.1 Elevens rätt till stöd	27
6.2.2 Stödets utformning.....	28
6.2.3 Om stödet inte räcker till	28
6.2.4 Kritik och skolutvecklingsarbete	29
7. Diskussion	29
7.1 Metodreflektion	30
7.2 Resultatdiskussion	30
7.2.1 Subjekspositionerna och deras betydelse för eleverna	30
7.2.2 Villkor för den specialpedagogiska verksamheten	32

7.2.3 Styrningsrationalitet.....	33
7.2.4 Intertextualitet och interdiskursivitet	34
7.3 Specialpedagogiska implikationer	35
7.4 Fortsatt forskning.....	35
Referenslista.....	36

1. Inledning och bakgrund

Idag påbörjar nästan alla ungdomar studier i gymnasieskolan. Dock lämnar nästan 30 000 elever utbildningen utan fullständiga studier. Vissa avbryter studierna och övriga klarar inte studierna tillräckligt bra för att få grundläggande behörighet till högskolan. Gymnasieskolan har under senare år kritiserats hårt från regeringshåll vad gäller antalet avhopp, ofullständiga betyg och utbildningens kvalitet. Såväl studieförberedande som yrkesförberedande program har ifrågasatts för att de inte tillräckligt väl förbereder elever för vidare studier och arbetsliv i ett kunskapsintensivt och globalt samhälle (Skolverket, 2008). Dessa utgångspunkter föranledde regeringen att utreda, föreslå och genomföra en omläggning av gymnasieskolans struktur med början hösten 2011, kallad Gymnasieskola -11. Strukturen för den nya gymnasieskolan finns beskriven i Regeringens proposition 2008/09:199 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Propositionen föregicks av en omfattande statlig utredning som resulterade i Gymnasieutredningens betänkande *Framtidsvägen - en reformerad Gymnasieskola* (SOU 2008:27).

Regeringen hänvisar i sin proposition (2008/09:199) till skolverkets kritik av gymnasieskolan. Enligt skolverket har gymnasieskolan varit dålig på att aktivt arbeta med särskilt stöd till elever och att gymnasieskolan överlag har en svag stödtradition. Arbetet med att utreda behovet av särskilt stöd och att utarbeta åtgärdsprogram fungerar inte tillfredsställande och stödinsatser har ofta kommit för sent, inte varit anpassade till elevens behov eller så har eleven inte fått något stöd alls (Skolverket, 2008).

Gymnasierformen som trädde i kraft i höstas innebar en genomgripande reform av gymnasieskolan. Mot bakgrund av den starka kritiken mot gymnasieskolan, dess många avhopp, låga måluppfyllelse och dess bristande stödstruktur är det ur ett specialpedagogiskt perspektiv av intresse att genom en diskursanalytisk studie undersöka hur man i Regeringens proposition 2008/09:199 och SOU 2008:27 uttrycker sig kring elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogisk verksamhet. Det diskursanalytiska angreppssättets utgångspunkt är att vi erhåller kunskap om världen genom diskurserna (Winther Jörgensen & Phillips, 2000). Genom att göra en diskursanalys av officiella texter som förväntas påverka elever i behov av särskilt stöd och den specialpedagogiska verksamheten så kan man därför få en bild av aktuella föreställningar kring hur elever i behov av särskilt stöd uppfattas och om aktuella föreställningar om den specialpedagogiska verksamheten och dess funktion. Man får också en bild av hur regeringen och utredarna vill utforma styrningen av gymnasieskolan för att nå ökad elevgenomströmning och måluppfyllelse. Detta är särskilt intressant då det rör sig om så genomgripande reform som inneburit såväl ny skollag som gymnasieförordning och läroplan. Det är också i ett praktiskt arbete som specialpedagog på en gymnasieskola viktigt att fundera över hur man ska förhålla sig till vad som uttrycks i dokumenten och på vilket sätt det påverkar arbetet i den specialpedagogiska verksamheten. Vilka möjligheter och begränsningar för elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogisk verksamhet uttrycks i texterna?

Eftersom det rör sig om en nyligen genomförd reform så kan studien inte säga något om hur texternas innehåll på sikt kommer att påverka gymnasieskolornas verksamhet. Den kan endast säga något om hur regeringen och utredarna avser att styra verksamheten i gymnasieskolan. Ofta tar det lång tid innan skolpolitiska beslut får genomslag i de enskilda skolorna. Lindensjö och Lundgren (2000) talar om en formuleringsarena och en realiseringsarena och att avstånden dem emellan tenderar att öka. Med formuleringsarenan menas de processer där politiska beslut angående skolan fattas och med realiseringsarenan menas processen där politiska beslut ska implementeras och förverkligas i skolverksamheten.

Mycket av kritiken i skoldebatten har riktats mot att grundskolan inte tillräckligt väl förbereder eleverna för vidare studier. Kritiken har ofta baserats på den senaste PISA-undersökningen (Skolverket, 2010) som visade att svenska elevers resultat försämrats i internationell jämförelse. I undersökningen mäts 15-åringars kunskaper inom läsförståelse, matematik och naturvetenskap och enligt undersökningen tappar svenska elever mark på alla tre områden jämfört med tidigare liknande undersökningar som genomfördes 2003 och 2006. Vad gäller läsförståelse så anses 1/5 inte nå upp till en basnivå, vilket är en förutsättning för framgångsrika vidare studier på gymnasiet (Skolverket, 2010). I PISA-undersökningen slås också fast att den svenska skolan har tappat mark i termer av likvärdighet. Skillnaden i prestationer har ökat såväl mellan hög- och lågpresterande skolor som mellan hög- och lågpresterande elever. Det konstateras också att en elevs socioekonomiska bakgrund har fått ökad betydelse för studieresultaten. Kornhall, undervisningsråd vid Skolverket, kommenterar PISA-undersökningen i en debattartikel (DN 120317) och menar att flera faktorer bidragit till den svenska skolans försämrade resultat. Kornhall menar att den bristande likvärdigheten är ett stort problem. Skolans decentralisering och kommunalisering har bidragit till att skolor får olika mycket resurser. Dessutom tillåter målstyrningen att skolans kunskapsuppdrag tolkas på olika sätt. Kornhall menar även att det fria skolvalets, konkurrensens och marknadskrafternas intåg på skolans område har bidragit till segregering och ökade resultatmässiga skillnader mellan skolor. Kornhall pekar på problematiken att de sjunkande resultaten i PISA-undersökningen framförallt beror på att de lägst presterande eleverna presterar ännu sämre. Detta gör, anser Kornhall, att vi inte längre i egentlig mening kan tala om en skola för alla. PISA-undersökningen är baserad på elevers resultat i slutet av grundskolan men är även i högsta grad intressanta för denna studie eftersom den säger något om vilka förkunskaper elever bär med sig in i gymnasieskolan och att just resultaten i PISA-undersökningarna har varit viktiga i skoldebatten och även i kritiken av gymnasieskolan.

De analyserade texterna och höstens genomgripande skolreform bör också ses mot en bakgrund av den omvandling av skolan som vi sett under de senaste decennierna och som av Lindblad och Popkewitz (2004) uttrycks som ett genomslag av en nyliberal diskurs i västvärldens utbildningsväsende.

Båth (2006) diskuterar det postindustriella samhällets karakteristika; globalisering, maktförskjutning från stat till kapital, avreglering och konkurrensutsättning, ökad betoning på individ istället för kollektiv, att folkhemstankens välfärdssamhälle ifrågasätts och nedmonteras och han menar att dessa principer även slår igenom i hur utbildningspolitiken utformas. Båth menar att vi kan tala om en ideologiförskjutning i det postindustriella samhället från en klassisk socialdemokrati till nyliberalism. Detta får enligt Båth även effekter för hur elever skrivs fram i policydokument. Elever ska vara individuellt ansvariga för sina studier och utveckla en generell kompetens för att kunna möta en osäker konkurrensutsatt, globaliserad värld.

Dahlstedt och Hertzberg (2011) beskriver också ett skifte i sättet att tänka om utbildningens roll i samhället. ”Den svenska modellen” som betonade skolan som ett sätt att utjämna sociala och ekonomiska klyftor har sedan slutet av 80-talet ersatts av ett mer individualistiskt förhållningssätt gentemot skolans uppdrag. Skolan ska vara effektiv och producera ett konkurrenskraftigt humankapital. Detta beskrivs även av Hultqvist och Pettersson (2000) som menar att elever idag ska vara självstyrande, engagerade, flexibla och ansvarstagande. Skolan ska fostra individer som ska passa i det avancerade liberala samhället och som kan möta en konkurrensutsatt och globaliserad arbetsmarknads krav. Rose (1995) beskriver också

det avancerade liberala samhället där individen förutsätts vara aktiv, ansvarstagande och styra sitt eget liv mot ett bestämt mål vilket också ska sammanfalla med nationens mål som är att skapa välfungerande och goda samhällsmedborgare. Det är intressant att se om detta elevideal framträder i de analyserade texterna.

2. Syfte och frågeställningar

2.1 Syfte

Studiens syfte är att studera och analysera hur elever i behov av särskilt stöd skrivs fram och hur villkoren för specialpedagogisk verksamhet uttrycks i två för Gymnasieskola-11 centrala dokument: Regeringens proposition 2008/09:199 Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan och Gymnasieutredningens betänkande Framtidsvägen - en reformerad Gymnasieskola (SOU 2008:27). Studien syftar också till att analysera hur regeringen och utredarna avser att styra verksamheten i gymnasieskolan mot ökad genomströmning och måluppfyllelse samt vad detta kan få för specialpedagogiska implikationer.

2.2 Frågeställningar:

- Vilka subjektspositioner för elever i behov av särskilt stöd framträder i proposition 2008/09:199 och SOU 2008:27?
- Hur formuleras villkoren för specialpedagogisk verksamhet i proposition 2008/09:199 och SOU 2008:27?
- Vad innebär dessa subjektspositioner och villkor för elever i behov av särskilt stöd och för specialpedagogisk verksamhet i Gymnasieskola-11?

3. Litteraturgenomgång och tidigare forskning

3.1 Tidigare forskning av betydelse för studien

Centrala begrepp i studien är styrning och subjekspositionering. Forskning som är av intresse för studien handlar därför om styrning av skolan och då framförallt utbildningsreformer, deras intentioner och genomförande i skolsystemet. Studier kring av för skolan relevanta policytexter är intressanta, liksom governmentalityforskningen.¹ Annan relevant forskning handlar om politiska ställningstaganden såsom ”En skola för alla” och hur de realiserar i dagens skola. Även forskning som rör identitetsskapande och subjektskonstruktion har betydelse för studien.

3.1.1 Styrning av skolan, utbildningsreformer och deras konsekvenser

Båth har (2006) gjort en kritisk diskursanalys av ett antal för gymnasieskolans intressanta policytexter (SOU-texter) från 1960-talet och 2000-talet. I fokus för Båths intresse står vilka kompetenser och förmågor som i texterna uttrycks som önskvärda för gymnasieelever samt om det går att se några skillnader mellan texterna från 1960-talet och de från 2000-talet. Genom att genomföra en kritisk diskursanalys av dessa texter menar Båth att man dessutom kan säga någonting om gymnasieskolans uppdrag och dess förändring över tid. Båth drar slutsatsen att såväl elevsyn som syn på gymnasieskolans uppdrag har förändrats och blivit mer komplex. Gymnasieskolans idag förväntas både utveckla individualister som kan klara alla krav på den konkurrensdominerade och globaliserade arbetsmarknaden och personer som kan samarbeta kring uppdraget att vidmakthålla och utveckla ett demokratiskt och jämlikt samhälle. Båth menar dock att tyngdpunkten i gymnasieskolans uppdrag har förskjutits mot det förra. Båths resultat kan jämföras med Beckers (1964) humankapitalteori. Becker menar att utbildning alltid har ett bestämt syfte och att samhällsekonomiska implikationer ofta är framträdande.

En annan forskare som intresserar sig för utbildningsreformer och deras konsekvenser framförallt med fokus på elever i behov av särskilt stöd är Löfqvist (1999). Löfqvist undersöker genom ett antal fallstudier hur de stora förvaltningspolitiska reformerna och den ekonomiska krisen i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet påverkade skolan och elever i behov av särskilt stöd. Löfqvist intresserar sig för begrepp som likvärdighet och jämlikhet. Centralt i studien är hur en politisk reform påverkar skolans praktik. Löfqvist kommer i sin avhandling fram till att systemskiftet inte haft någon inverkan på arbetet med elever i behov av särskilt stöd utan att det framförallt är den enskilda skolans kultur som påverkar hur arbetet bedrivs och resurser fördelas - inte den statliga eller kommunala styrningen.

Ekström (2004) intresserar sig, liksom Löfqvist (1999), för frågor som rör hur styrningen av skolan realiserar i skolans vardagsarbete. Ekström undersöker hur beslutsfattareshur tal om specialpedagogisk verksamhet formulerar villkoren för verksamheten i praktiken. Ekström har genom kritisk diskursanalys av formuleringsprocesser på beslutsnivå studerat villkoren för att bedriva specialpedagogisk verksamhet inom en kommun. Studien visar att det inte finns något gemensamt förhållningssätt gentemot elever i behov av särskilt stöd hos beslutsfattare i kommunen samt att det ofta är informella samtal och en strävan mot enighet i beslutsfattandet

---

¹ Governmentality är ett begrepp skapat av Foucault. Begreppet är en sammansättning av ”govern” (att styra eller regera) och ”mentality” (inställning eller rationalitet). Foucault syftar på att man för att kunna styra effektivt måste ha kunskap om hur människor tänker och handlar. Då kan man påverka människor att styra sig själva i önskvärd riktning.

som styr vilka villkor som formuleras för specialpedagogisk verksamhet och elever i behov av särskilt stöd.

En studie som också fokuserar på skolans praktik och hur ett politiskt uppdrag realiserar i den dagliga verksamheten är genomförd av Assarsson (2007). Assarsson har genomfört en diskursanalytisk studie där hon analyserar hur pedagoger samtalar om och skapar mening i det politiska uppdraget "En skola för alla". I fokus finns mötet mellan diskurser i den praktiska verksamheten och diskurser på samhällsnivå i exempelvis politiska och vetenskapliga texter. Vidare syftar studien till att skapa ett redskap för att analysera pedagogers meningsskapande av skolpolitiska mål och vetenskapliga forskningsrön. Liksom Löfqvist (1999) menar Assarsson att kulturen på den enskilda skolan har stor betydelse för hur arbetet bedrivs. Hon konstaterar att vilka diskurser som får övertaget på en skola blir avgörande för hur man arbetar med elever i behov av särskilt stöd och hur man på en skola griper sig an och realiserar en politisk tanke som "En skola för alla".

3.1.2 Identitetsskapande och subjektformer

Bergviken Rensfeldt (2010) har studerat 1990- och det tidiga 2000-talets policyförändringar inom distans- och högre utbildning i Sverige. Bergviken Rensfeldt utgår från Foucaults tankar om styrning och subjektpositioner och menar att texter som formulerar riktlinjer för högskolepolitiken innehåller subjektpositioner och att man dessutom kan urskilja hegemoniska diskurser som lyfter fram vissa synsätt och placerar andra mer i bakgrunden. Bergviken Rensfeldt drar slutsatsen att studenterna i de analyserade texterna skrivs fram som aktiva, villiga att lära och att de har inflytande över sin studiesituation. Bergviken Rensfeldt konstaterar också att studenter har stora möjligheter men att det samtidigt krävs av dem att de tar ett stort ansvar.

Lundgren (2006) diskuterar också frågor som rör förväntningar på och kategoriseringar av elever. Lundgren har genom en fallstudie på en skola utifrån Foucaults teorier om makt, disciplinering och styrning studerat hur elever i skolan blir föremål för sociala konstruktioner och att de utifrån de konstruktionerna tilldelas roller. Lundgren konstaterar att elever förväntas vara självreglerande och ansvarstagande subjekt, annars uppfattas de som elever som avviker från mönstret och som befinner sig i riskzon. I skolan finns enligt Lundgrens studie framträdande styrningsstrategier och styrningstekniker som avser att styra eleverna i denna riktning.

Normer och föreställningar kring hur man ska vara och bete sig i skolan och hur dessa normer skapas och tar plats är också någonting som diskuteras av Martinsson och Reimers (2008). Martinsson och Reimers drar slutsatsen att dessa normer kan få stor betydelse för vilka möjliga identiteter som erbjuds elever. Martinsson och Reimers fokuserar på frågor kring normalitet och utestängning och hur makthierarkier skapas och konstaterar inte bara att dessa processer finns i skolan utan tittar också på de motsägelser som också uppstår och som kan skapa möjligheter att utmana och ifrågasätta de rådande normerna. Hellberg (2007) menar att vi idag i skolan ser en utveckling mot ökad tilltro till diagnosticering som ett sätt att förklara och åtgärda elevers avvikelser från normen.

Elevers olika möjliga identiteter och hur de skapas är också den centrala utgångspunkten i Andreassons (2007) forskning. Andreasson har genom en diskursanalytisk studie av upprättade åtgärdsprogram från grundskolor på olika platser i Sverige konstaterat att hur elever omnämns och skrivs fram har betydelse för elevers identitetsskapande. Andreasson drar också slutsatsen att flickor och pojkar i liknande svårigheter skrivs fram på olika sätt och

att detta får konsekvenser för vilka stödåtgärder skolan vidtar i det vidare arbetet med eleven. Andreasson utgår i sin studie från Lacans teori om spegelfasen, dvs. att en elev speglar sig själv i den som betraktar den och att det därför blir viktigt hur man i skolan ser på elever och uttrycker sig om elever. Vad som skrivs och sägs om eleven blir en del av elevens identitetsskapande.

Dovemark (2004) har genom en etnografisk studie konstaterat, i likhet med Bergviken Rensfeldt (2010) och Lundgren (2006), att de senaste decenniernas utbildningsreformer har lagt stor vikt vid det lärande subjektet (dvs. eleven) och att denne förväntas vara flexibel och ta ett stort eget ansvar för sina studier och sitt livslånga lärande för att kunna bli anställningsbar på arbetsmarknaden. Dovemark menar att dessa tankar kan kopplas till samhällets ökade individualism och nyliberala strömningar där individen blir viktigare än kollektivet. Intressant för denna studie är Dovemarks syn på hur individen idag måste konstituera sig själv, vi måste själva skapa oss som individer, en process som Dovemark benämner som individualisation. Dovemark kopplar även dessa tankar till forskning om självdisciplinering (se forskning om governmentality nedan).

3.1.3 Governmentality

Pedagogisk forskning med utgångspunkt i Foucaults idéer om governmentality har ökat i omfattning på senare tid. Detta skulle kunna förklaras med de senaste årtiondenas snabba samhällsomvälvning med en för skolans del förändrad utbildningspolitik och decentraliserat styre (Sjöberg, 2011). Även i governmentalityforskningen fokuseras ofta frågor kring subjektformering.

Rose (1995) utgår från Foucaults governmentalitybegrepp och intresserar sig för frågor om makt och styrning i ett samhällsperspektiv. Rose talar om en "avancerad liberal styrning" och visar på att det statliga inflytandet idag har minskat ("degovernmentalization of the state", s. 47) och att utgångspunkterna för styrning istället utgår från tankar om frihet och individens självbestämmande. Styrning handlar istället om att individen reglerar sig själv så att det gagnar både individen själv och samhället. Rose menar att det i den liberala styrningsrationaliteten finns vissa medborgarskaps- teknologier som syftar till att styra medborgarna genom att stärka deras självständighet och delaktighet. Rose betonar även expertens roll i den liberala styrningsrationaliteten. Experterna bidrar med "sanna" neutrala och objektiva kunskaper som kan användas för att styra människor i önskvärd riktning.

Simons (2006, 2007) intresserar sig för de senaste decenniernas omvälvning av skola och samhälle och formulerar begreppet "governmentalization of education" med vilket han menar att styrningen av skolan har förändrats som en följd av samhällets förändring. Simons studerar bland annat policytexter och intresserar sig för den förändrade synen på eleven som subjekt. Idag förväntas eleven vara ett självstyrande subjekt som tar ansvar för det egna lärandet (Simons & Masschelein 2008).

Centralt i Lindblad och Popkewitz (2004) forskning om governmentality är frågor som rör utbildningspolitik och vilka styrningsrationaliteter som finns i denna. Lindblad och Popkewitz intresserar sig också för frågor som rör subjektskonstruktion och reglering av individen. Lindblad och Popkewitz menar, liksom Simons och Masschelein (2008), att man idag utgår från ett "fritt subjekt" och att individen själv måste ta ansvar för att nå framgång i studier och arbetsliv. Lindblad och Popkewitz (2000) menar också att de diskurser som är gällande i ett samhälle vid en viss tidpunkt har stor inverkan på elevers subjektskonstruktion.

Sjöberg (2011) studerar, liksom Simons (2007), Rose (1995) och Lindblad och Popkewitz (2004), makt- och styrningsfrågor inom utbildningspolitiken och hennes fokus är framförallt hur lärare och elever konstrueras och positioneras i ett antal policytexter framförallt knutna till lärarutbildningsområdet. Sjöberg berör också frågan hur skolan och dess roll i samhället konstrueras, styrs och regleras. Sjöbergs studie är en diskursanalys och hon anknyter också till Foucaults teoribildning om styrningsteknologier (Nilsson, 2008). Sjöbergs (2011) resultat visar stora likheter med Dovemarks (2004), Lindblad och Popkewitz (2004), Simons (2006) och Roses (1995) forskning att elever idag förväntas vara flexibla och ansvarstagande för att kunna etablera sig på en konkurrensutsatt, global arbetsmarknad. Hon konstaterar vidare att det i policytexterna råder en hegemonisk neoliberal diskurs där individen fokuseras snarare än kollektivet. Dahlstedt och Hertzberg (2011) har också ett svenskt perspektiv och visar på liknande forskningsresultat. Dahlstedt och Hertzberg studerar entreprenörskapets intåg i den svenska skolan och konstaterar att elever idag förväntas vara drivande och ta stor eget ansvar. Eleven kan här ses som en slags homo oeconomicus (Eklund, 2010), en rationell individ som tar beslut utifrån vad som är ekonomiskt nyttigt för honom eller henne.

Balls forskning (2003; 2008) är liksom Sjöbergs (2011) inriktad på policytexter. Ball konstaterar utifrån en brittisk kontext att lärares och elevers arbete i skolan liksom deras sätt att se på sig själva och den verksamhet de är en del av har förändrats på grund av att utbildningsområdet idag domineras av neoliberala och ekonomiska styrningsrationaliteter. Ball menar att man kan genom denna "governance turn", d.v.s. att styrningen av skolan präglas av neoliberalism, kommersialism, privatisering och en ökning av performativa styrningsrationaliteter kan tala om att till viss del nya lärarsubjekt har formerats.

3.2 Specialpedagogikens ideologiska karaktär

Specialpedagogik är ett relativt ungt kunskapsområde som har sina rötter i flera andra vetenskapliga discipliner, framförallt psykologi, medicin och sedermera pedagogik. Kunskapsområdet är mångfasetterat och tvärvetenskapligt och karaktäriseras av en mängd forskningsområden, teorier och perspektiv (Ahlberg, 2009).

Forskningen inom specialpedagogik har i Sverige huvudsakligen bedrivits utifrån två huvudlinjer: En med ursprung i psykologin där framförallt individens/elevens förutsättningar och svårigheter har stått i centrum och en där man istället fokuserat på hur samhället och skolan som organisation möter elevers skilda behov. Från de här huvudlinjerna har begreppen kategoriskt samt relationellt perspektiv utvecklats (Nilholm 2007). I ett relationellt perspektiv ses elevens svårigheter i relation till de krav som omgivningen och miljön ställer. Det betyder att eleven är i svårigheter i vissa studiesituationer. Detta betyder att man utgår från att förändringar i omgivningen ska kunna göra det möjligt för eleven att klara av det den har svårigheter i, t ex att nå vissa av skolans mål (Ahlberg, 2007). Nilholm (2007) talar också om ett dilemmaperspektiv där utgångspunkten är att man i skolans komplexa och mångfasetterade verklighet ställs inför svårigheter och dilemman som i sig är olösliga. Persson (2011) Menar att det handlar om att sträva efter att anpassa undervisningsmetoder och stoff så att skolan blir tillgänglig för alla elever.

Specialpedagogik som kunskapsområde och forskningsfält är intressant ur den aspekten att forskningen ständigt påverkas av vad som sker på det utbildningspolitiska området. Detta gäller även i allra högsta grad specialpedagogiken som verksamhetsområde. Centrala politiska beslut på det specialpedagogiska området som exempelvis föreställningen om "en skola för

alla” har påverkat såväl forskning som verksamheten i skolorna (Ahlberg, 2009). Ahlberg talar om att specialpedagogiken som kunskapsområde och verksamhetsområde är ”ideologiskt impregnerat” och att FN:s barnkonvention (1989) och Salamancadeklarationen (1996) i mångt och mycket är specialpedagogikens officiella ideologi. Kritik har riktats mot specialpedagogiken som forskningsområde då den uppfattas som en i hög grad normativ vetenskap och att forskningen saknar teoretisk förankring och är såväl ideologisk som retorisk (Thomas & Loxley, 2001).

Ahlberg (2009) betonar vikten av en fortsatt teoretisering och perspektivering av forskningsfältet. Detta är enligt Ahlberg nödvändigt för att nå en fördjupad förståelse för kunskapsområdet som sådant och att det dessutom kan bidra till en bättre förståelse av skolans komplexa verklighet.

4. Teoretiska utgångspunkter

4.1 Socialkonstruktionism

Socialkonstruktionismen har sitt ursprung i poststrukturalismen och ett grundläggande antagande är att språket är centralt för vår uppfattning av verkligheten. Det är genom språket som vi skapar verkligheten och ger den betydelse (Winther Jørgensen och Phillips, 2000). Det finns en mängd socialkonstruktionistiska angreppssätt som skiljer sig åt sinsemellan. Gemensamt för socialkonstruktionistiska studier är att de är kritiska, dvs. de utgår från att kunskap aldrig kan vara objektiv - det är vi själva som utifrån vår kunskap kategoriserar och skapar världen. Vårt sätt att uppfatta världen och vår identitet är dessutom präglade av vilken tid och vilken kultur vi lever i och de kan hela tiden ändras. Socialkonstruktionistiska studier tar också sin utgångspunkt i föreställningen att det är i den sociala interaktionen som kunskap bildas och det är där vi får våra föreställningar om vad som är rätt och fel. Det är detta vi utgår från då vi handlar i sociala sammanhang och beroende på vilken bild av världen vi har skapat så blir vissa handlingar möjliga och andra omöjliga (Burr, 1995).

4.2 Diskursanalys

Diskursanalys har sina rötter i socialkonstruktionismen. Begreppet diskurs kan definieras som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 7).

Det diskursanalytiska angreppssättet utgår från att människan möter verkligheten i och genom språket. Vårt sätt att tala ger inte en neutral bild av omvärlden utan vi människor skapar och förändrar ständigt vår omvärld och våra olika identiteter genom social kommunikation med andra. Därför bör verkligheten enligt denna teoretiska utgångspunkt studeras utifrån vad som skrivs och tänks i språkliga termer. En annan viktig utgångspunkt för det diskursanalytiska angreppssättet är som ovan nämnt att vi som människor genom den sociala interaktionen är präglade av vår samtid, vår historia och vår kulturella kontext (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Vad gäller kunskapssyn är det diskursanalytiska angreppssättet kritiskt i sin forskning och vill synliggöra maktstrukturer i samhället (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Detta är en intressant utgångspunkt för studien eftersom den även intresserar sig för styrningen av skolan och då främst vad gäller hur man i för gymnaieskolan centrala dokument formulerar

subjektspositioner för elever i behov av särskilt stöd och villkor för specialpedagogisk verksamhet.

Det finns i huvudsak tre olika sätt att förhålla sig till diskursanalys: Laclau och Mouffes diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi. Skillnaderna mellan de olika förhållningssätten ligger främst i synen på diskursernas räckvidd (omfattar de enbart språket eller även alla sociala fenomen?) samt att de har olika fokus i sin analys - vissa är mer inriktade på vardagskommunikation medan andra, som denna studie, är mer abstrakta och inriktade på diskurser på samhällsnivå (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Det är också intressant att i studien förhålla sig till begreppet performativitet (Austin, 1962). Begreppet utgår från ett antagande om att verkligheten skapas i diskurserna, genom våra sätt att tala och uttrycka oss. Det är effekten av våra uttalanden som är intressant att studera. Butler (1993) vidareutvecklar tanken och menar att våra uttalanden *gör* vår verklighet och att vi därigenom bidrar till att skapa personers identitet. Butlers teorier rör framförallt idéer kring att skillnader mellan könen i första hand är socialt och inte biologiskt konstruerade. Det socialt konstruerade könet (genus) är skapat diskursivt och är även normgivande för det biologiska könet.

4.3 Laclau och Mouffes diskursteori

Denna studie utgår från Laclau och Mouffes diskursteori. Laclau och Mouffe har ett vidgat diskursbegrepp och menar att diskurser omfattar alla sociala fenomen. Laclau och Mouffe slår också fast att omvärlden och sociala fenomen ständigt omformas. Detta innebär att diskurser står i ständig kamp med varandra om mening och meningsskapande i syfte att erövra hegemoni och tolkningsföreträde. Hegemonin består tills den utmanas av en annan diskurs som visar på andra möjliga tolkningar av verkligheten (Bergström & Boréus, 2005). Laclau och Mouffe använder också begreppen politik och objektivitet. Mouffe (2008) skiljer mellan politiken och det politiska. Hon skriver:

Med det 'politiska' avser jag den dimension av antagonism som är konstitutiv för mänskliga samhällen; med "politiken" menar jag den uppsättning praktiker och institutioner genom vilka en ordning skapas och en mänsklig samlevnad organiseras i den konfliktpräglade kontext som det politiska erbjuder. (Mouffe, 2008, s.18)

Mouffe betonar alltså den ständiga kampen (antagonismen) mellan diskurser om hur det sociala ska utformas som central. Hon anser också att politiska frågor inte bara ska hanteras av experter utan det handlar om alla de val mellan motstridiga alternativ som vi alla måste göra. Mouffe pekar ut och problematiserar liberalismens hegemoni i samhällsvetenskaperna och i politiken. Det finns flera olika "liberalismer" anser Mouffe, men gemensamt för dem är att de har en rationalistisk och individualistisk grundsyn som omöjliggör erkännande av kollektiva identiteter. Mouffe kritiserar liberalismen för att den inte erkänner den antagonistiska dimensionen av det politiska samt att liberalismen utgår från att det finns en absolut sanning och en rätt lösning på alla problem (Mouffe, 2008). Laclau och Mouffe talar också om objektiva diskurser som är fast etablerade och inte ifrågasätts, avlagrade diskurser. Objektiviteten blir ett resultat av politiska motsättningar (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Laclau och Mouffes teoribildning har sin utgångspunkt i marxismen men med viktiga skillnader. Laclau och Mouffe ser allting i samhället som ett resultat av diskursiva processer.

Samhället är inte entydigt och beskaffat på ett sätt och människor är inte på förhand indelade i bestämda grupper. Laclau och Mouffes syn på identitet skiljer sig också från marxismens eftersom de hävdar att människors identitet är resultatet av olika diskursiva processer medan marxismen menar att människor har en objektiv identitet i form av klasstillhörighet (Winther Jörgensen & Phillips, 2000). Detta är intressant för studien då man genom analys av de utvalda texterna kan se vilka identiteter/subjektspositioner som möjliggörs för elever i behov av särskilt stöd.

Laclau & Mouffes teoribildning bygger även på poststrukturalismen som menar att språkliga tecken får betydelse genom att de skiljer sig från varandra. Betydelsen kan hela tiden växla genom att vi sätter olika språkliga tecken i nya relationer till varandra. Genom möten, konflikter och förhandlingar förändras hela tiden språkets betydelsestruktur, dvs. språkets betydelsestruktur är kontingent (Winther Jörgensen & Phillips, 2000).

4.4 Foucaults maktbegrepp

Laclau och Mouffes teorier bygger även på Foucaults tankar om diskurser och diskursanalys och denna studie förhåller sig också till Foucault som i sitt diskursbegrepp utgår från att vi når kunskap om omvärlden genom diskurserna och att det inte finns någon absolut sanning. Foucault har ett vidgat diskursbegrepp. Han betonar språkets betydelse men menar att man även måste ta hänsyn till andra processer. Språk och sätt att uttrycka sig måste förankras i ett historiskt och kulturellt sammanhang (Bergström & Boréus, 2005).

Maktbegreppet är centralt inom diskursanalysen och framförallt hos Foucault (1980). Enligt Foucault så innehas inte makten av någon eller några utan makt är någonting som utvecklas i relation mellan människor. Han skriver:

Makt måste analyseras som någonting som cirkulerar, eller som någonting som bara fungerar i form av en kedja. Den finns aldrig här eller där, aldrig i någons ägo, aldrig som någons vara eller ägodel. Makt används och utövas genom en nätlignande organisation. (Foucault, 1980, s. 67)

Foucault menar att makten är relationell och att det i varje relation där det finns makt också finns möjlighet till motmakt. Han utgår från att makten är produktiv, dvs. att den producerar vetande men också individer. Hur vi formas som individer är en effekt av makten. Foucault anser att detta även gäller samhället - hur samhället gestaltar sig är också en effekt av maktens verkningar (Foucault, 1980). Han utgår också från att diskurser producerar och vidareför makt (Nilsson, 2008). Foucaults produktiva maktbegrepp kan jämföras med ett mer traditionellt repressivt maktbegrepp där man utgår från att makt kan ägas av individer och att dessa individer utövar sin makt över någon annan. Foucault tog avstånd från denna syn på makt då han ansåg den allt för snäv och alltför förknippad med staten och dess institutioner. Staten, ansåg Foucault, kan inte kontrollera alla följder av olika maktrelationer och staten själv kan dessutom bara fungera när den är byggd på maktrelationer som redan finns (Nilsson, 2008).

4.4.1 Governmentality

Foucault skapar även begreppet Governmentality. Begreppet är en sammansättning av ”govern” (att styra eller regera) och ”mentalité” (inställning eller rationalitet). I begreppet kopplar Foucault samman idén om styrning med idén om rationalitet. Foucault anser att man

genom politisk styrning vill styra och påverka människors tänkande och beteende men styrning kan också handla om att ”styra sig själv”. Mellan dessa typer av styrning finns en förbindelse - självdisciplineringen. Människor väljer således själva att disciplinera sig. Ska man då styra effektivt krävs det kunskaper om hur människor tänker och handlar samt vilken diskursiv norm som råder (Nilsson, 2008). Såväl tankarna om utestängningsmekanismer som governmentalitybegreppet är intressanta för studien då den syftar till att analysera vilka möjliga subjektpositioneringar (se nedan) för elever i behov av särskilt stöd som framträder i de analyserade dokumenten samt vilka villkor som uttrycks för den specialpedagogiska verksamheten. Hur avser man att styra elever och verksamhet mot uppsatta mål?

4.5 Subjektpositionering

Foucault (1993) anser att subjekt inte är autonoma utan att de skapas i diskurser. Han utgår delvis från Louis Althusser tankar kring att språket konstruerar en social position för individen. Denna process kallar Althusser för interpellation. Genom interpellation försätts individer i bestämda positioner av diskurserna (Althusser, 1976).

Laclau och Mouffe (1985) menar liksom Althusser (1976) att subjekten interPELLERAS av diskurserna men de tar avstånd från Althusser tankar om att människors relationer styrs av ekonomin. De tar således avstånd från marxismens determinism. För Laclau och Mouffe finns inga givna sociala relationer. Laclau och Mouffe menar att diskurserna anger möjliga positioner för subjekten. Till dessa positioner knyts förväntningar kring hur man som subjekt ska tänka och agera. De menar också att subjektet är fragmenterat - subjektet kan positioneras på flera platser och i flera diskurser. Ibland kan diskursernas subjektpositioneringar hamna i motsättningar mot varandra och då kan man tala om ett överdeterminerat subjekt. Detta är grundförutsättningen i diskursteorin - diskurser står ständigt i kamp med varandra. Finns endast en möjlig subjektposition beror detta på att en bestämd diskurs är hegemonisk (Winter Jørgensen & Phillips, 2000).

5. Metodologiska överväganden

5.1 Antaganden

Denna studie har en diskursanalytisk ansats. Det innebär att den utgår från ett ontologiskt antagande att den sociala verkligheten runt oss formas i diskurserna. Detta förhållningssätt innebär att man antar att all kunskap om världen erhålls via diskurserna. På så sätt kan man säga att teori och metod är sammanflätade.

5.2 Urval

Då man gör en diskursanalys är det viktigt att noga reflektera över urvalet av texter (Bergström & Boréus, 2005). Studien bygger på två olika texttyper, en propositionstext och en SOU-text. SOU- texter används ofta i diskursanalytiska sammanhang för att ge en bild av ”statsmaktens syn” eller ”övergripande föreställningar i samhället” (Bergström & Boréus, 2005). Från början avsåg studien att analysera även den nya skollagen och den nya läroplanen för gymnasiet men valet föll på SOU-texten och propositionstexten av den anledningen att såväl SOU-text som propositionstext är mer intressanta att analysera då de innehåller bakomliggande föreställningar, diskussioner och argument till skillnad från styrdokument som

är mer uppfordrande till sin karaktär och till största del talar om vad man på en skola ska göra och inte så mycket förklarande resonemang kring varför (Båth, 2006). De texter som analyseras i studien är: Regeringens proposition 2008/09:199 och Gymnasieutredningens betänkande Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola (SOU 2008:27).

Det finns flera skäl till att det är av intresse att analysera de utvalda texterna. Det är dokument som föregår en genomgripande förändring av svensk gymnasieskola med såväl ny skollag som ny gymnasieförordning, ny läroplan, nya ämnesplaner samt ett nytt betygssystem. Tillsammans med förändringarna av grundskolan så rör det sig om en övergripande omstrukturering av det svenska skolväsendet (Lundahl & Rönnberg m.fl. 2010).

Studien är också intressant ur den aspekten att gymnasieskolan varit utsatt för stark kritik från såväl regering, näringsliv och skolverk. Kritikerna har menat att man inte tillräckligt väl rustat eleverna för arbete eller vidare studier, att många elever avbrutit sina gymnasiestudier samt att gymnasieskolan inte förmått ge rätt stödinsatser till elever som hade svårt att klara sina studier eller som funderat på att hoppa av (Skolverket, 2008; Proposition 2008/09:199). Hur uttrycker man sig kring detta i propositionen och SOU-texten? Hur avser man att förbättra verksamheten med avseende på ovanstående kritik? Hur uttrycker man sig om elever i behov av särskilt stöd och kring villkor för specialpedagogisk verksamhet?

Texterna är också intressanta ur en aktualitetsaspekt - reformerna som texterna föregick genomfördes med början hösten 2011. Därför borde texterna ge en aktuell bild av hur utredare och politiker resonerar kring elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogisk verksamhet. Det är också av intresse att utröna om det råder intertextualitet och interdiskursivitet mellan SOU-texten och propositionstexten. Det skulle i så fall kunna tyda på en samstämmighet i sättet att uttrycka sig kring elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogisk verksamhet. Råder inte intertextualitet och interdiskursivitet skulle det istället kunna tyda på motsatsen, dvs. antagonism.

5.3 Genomförande och analysmetod

Analysen av materialet inleddes med att de utvalda dokumenten lästes igenom som helhet. Detta för att få en samlad överblick över materialet och en första uppfattning av vilka begrepp som har anknytning till elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogisk verksamhet samt hur ofta de förekommer. Slutsatsen efter en första genomläsning var att elever i behov av särskilt stöd enbart nämns ett fåtal gånger. Detta gäller även utsagor som på något sätt berör stöd till elever.

Analysen fokuserades därefter till de utsagor/textavsnitt som på något sätt nämner elever, stöd eller specialpedagogisk verksamhet. Att även titta på de utsagor som rör elever i allmänhet är intressant eftersom de ofta beskriver hur en elev förväntas vara. Elever i behov av stöd bryter ju ofta mot föreställningen om den ”ideala skoleleven” (Andréasson, 2007) och därför kan detta också säga någonting om vilka subjektpositioneringar som kan vara möjliga/omöjliga för elever i behov av särskilt stöd. Att studera vad som inte uttalas i en text kan ge lika mycket kunskap som att studera det som faktiskt sägs ”...i en diskursanalys läser man inte texterna för att undersöka vad författaren vill säga, utan man granskar dem för att undersöka vad de underförstår, möjliggör, respektive implicerar.” (Börjesson, 2003, s.23).

Som analysverktyg för att fastställa vilka möjliga subjektpositioner som finns för elever i Gymnasieskola -11 användes två av Laclau och Mouffes begrepp, nodalpunkt och

ekvivalenskedja. Laclau och Mouffe menar i sin teoribildning att en diskurs etableras genom att betydelse skapas kring några nodalpunkter. Nodalpunkter är ett centralt, privilegierat tecken kring vilka en diskurs organiseras. Andra tecken knyts till nodalpunkten och får mening. Nodalpunkter är i sig tomma tecken som får sin betydelse först då de sätts in i en viss diskurs. De tecken som knyter an till en nodalpunkt bildar en ekvivalenskedja (Laclau & Mouffe, 1985).

För att identifiera nodalpunkterna undersöktes vilka ord och begrepp som frekvent förekom och som var normgivande i texterna i samband med att elever och elevers egenskaper och förmågor beskrevs. Sökfunktionen i PDF-versionerna av propositionstexten och SOU-texten användes som ett verktyg för att söka efter hur frekvent vissa ord och begrepp förekom. När dessa nodalpunkter utkristalliserat sig undersöktes vilka ord och begrepp som frekvent nämndes i samband med dem och som kunde sägas ge nodalpunkterna ett innehåll. Specifika textutdrag som stödjer de analytiska påståendena valdes ut och presenteras i resultatavsnittet.

Analysen av texterna syftade till att klargöra nodalpunkter och ekvivalenskedjor för att därefter kunna identifiera vilka subjekspositioner som framträder för elever i behov av särskilt stöd. Analysen avsåg även att på samma sätt klargöra hur man i de analyserade textavsnitten uttrycker sig kring villkor för specialpedagogisk verksamhet samt vad dessa subjekspositioner och villkor innebär för elever i behov av särskilt stöd och för specialpedagogisk verksamhet i Gymnasieskola-11.

Analysen av texterna utgår även från Foucaults (1993) teorier om makt och styrningsprocesser. Här blir begreppet governmentality viktigt. Begreppet kan användas då man försöker utröna vilka styrningsrationaliteter som finns i de analyserade texterna avseende hur regering och utredare avser att styra verksamheten i gymnasieskolan mot ökad måluppfyllelse och genomströmning. Hur vill man förhindra att elever avbryter sina studier och hur vill man styra elever mot att lämna gymnasieskolan med fullständiga betyg och kvalitativa kunskaper? Foucault intresserar sig även för vilka sanningar som etableras i diskursen samt för vad som förblir outtalat (Nilsson, 2008).

5.4 Tillförlitlighet och giltighet

Denna studie har en diskursanalytisk ansats. Det innebär att den utgår från antagandet att det är genom diskurserna som vi får kunskap om vår omvärld. Studien utgår också från att vi som människor är präglade av vår samtid, vår historia och vår kulturella kontext (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) samt från Foucaults antagande att man inte kan säga att det finns någon absolut sanning (Bergström & Boréus, 2005). Dessa utgångspunkter gör att man som forskare måste se sig själv som en del av sitt eget sociala- och kulturella sammanhang och att forskaren därigenom också är en del av det han eller hon studerar. Detta innebär att det som forskare är omöjligt att se objektivt på det man studerar och att resultatet inte kan sägas vara en absolut sanning.

Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar att det viktigaste för att man ska kunna bedöma om en diskursanalytisk studie är valid är att studien är genomskinlig, dvs. att forskaren är noga med att tydliggöra sina utgångspunkter, sitt tillvägagångssätt och sina analysverktyg. Dessutom ska analysen innehålla utvalda representativa exempel från det analyserade materialet. På så sätt ger forskaren läsaren möjlighet att själv bedöma arbetsprocessen. Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar också på att då man ska bedöma en diskursanalytisk studies validitet så bör man även titta på om de analytiska påståendena i

studien ger diskursen ett sammanhang samt om analysen är fruktbar, dvs. om den kan förklara det den är avsedd att förklara samt om den har förmåga att leda vidare mot nya förklaringar.

Vad gäller denna studies tillförlitlighet och giltighet så är jag medveten om det ovanstående, att jag som forskare enligt mina teoretiska utgångspunkter inte kan frigöra mig från mitt eget sociala- kulturella - och historiska sammanhang eller från min egen förförståelse. Jag utgår också från att det inte finns någon absolut sanning eller objektivitet i denna typ av studie. För att genomföra en valid studie har jag redogjort för min arbetsprocess och mina analysverktyg. Jag har också strävat efter att belägga min analys med exempel från det empiriska materialet. Jag är också medveten om att studiens resultat enbart är giltigt för de texter som här analyserats.

5.5 Etiska överväganden

Etiska dilemman brukar ofta ha att göra med forskarens rätt att bedriva sin undersökning ställt mot individskyddkrav (Stukát, 2005). Min studie handlar enbart om att analysera policytexter och inga undersökningsspersoner är involverade i studien. Däremot måste jag ta hänsyn till vetenskapsrådets forskningskrav, d.v.s. att all forskning skall ställa kritiska frågor, vara inriktad på väsentliga frågor och att den ska hålla hög kvalitet (Vetenskapsrådet, 2002).

I denna typ av studie krävs också att forskaren reflekterar över sin egen delaktighet i forskningsprocessen, vilka ställningstaganden man gör vad gäller urval och avgränsningar kan också ses som en etisk problematik (Andreasson, 2007).

6. Resultat

I detta avsnitt redovisas analysen av Regeringens proposition 2008/09:199 Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan och Gymnasieutredningens betänkande Framtidsvägen - en reformerad Gymnasieskola (SOU 2008:27). Först redovisas vilka subjektspositioneringar för elever som med hjälp av Laclau och Mouffes analysverktyg nodalpunkt och ekvivalenskedja (Winther Jörgensen & Phillips, 2000) identifierats i texten. Därefter beskrivs vilka villkor som texterna uttrycker för den specialpedagogiska verksamheten. Den del av syftesformuleringen som rör styrningsrationaliteter uppmärksammas framförallt i det avslutande diskussionsavsnittet på grund av frågans övergripande karaktär.

6.1 Vem har man möjlighet att bli i Gymnasieskola -11?

Vid analys av texterna framträder ett antal möjliga subjektspositioner för elever i Gymnasieskola -11. Studiens fokus är elever i behov av särskilt stöd men det är i analysen intressant att som ovan nämnt även se hur man i texterna uttrycker sig kring elever i allmänhet eftersom dessa utsagor i någon mån beskriver en idealbild av hur en elev förväntas vara. Elever i behov av stöd bryter ofta mot den föreställningen (Andreasson, 2007). Vid analysen av texterna framkom att det råder stark intertextualitet och interdiskursivitet mellan SOU-texten och regeringens proposition. Frågan om intertextualitet och interdiskursivitet kommer att behandlas vidare i diskussionsavsnittet.

6.1.1 Eleven som framtida samhällsmedborgare

De analyserade texterna uttrycker att ett av gymnasieskolans uppdrag är att utbilda eleverna så de kan fungera som samhällsmedborgare. Ordet medborgarkompetens är när det gäller den här subjektspositionen identifierad som en nodalpunkt i texten. Ord och begrepp som ger nodalpunkten innehåll, d.v.s. nodalpunktens ekvivalenskedja, är deltagande, aktiv, problemlösningsförmåga, kommunikativ förmåga, samarbetsförmåga, entreprenörskap och livslångt lärande. Detta är ord som uttrycker en förväntan kring ansvarstagande, aktiva subjekt med driv och förmåga att vara flexibla och självständiga.

I båda texterna uttrycks att ett av gymnasieskolans uppdrag är att ge eleverna någon form av grundläggande kompetens för att kunna fungera som medborgare i samhället. Som medborgare ska eleven dessutom kunna vara aktiv och deltagande:

Gymnasieskolans uppdrag att förbereda eleven för ett aktivt samhällsliv gäller för samtliga studievägar. (SOU 2008:27, s. 15)

Utbildningen i gymnasieskolan ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier, samt för ett aktivt deltagande i samhällslivet. (Prop. 2008/09:199, s. 10)

I samband med att detta uppdrag definieras slås det fast att alla gymnasieelever måste tillägna sig vissa generella kompetenser för att detta ska kunna vara möjligt. Kompetenser som nämns i detta sammanhang är problemlösningsförmåga, samarbetsförmåga och kommunikativ förmåga. Intressant är att citatet ur SOU-texten nedan uttrycker att eleven ska förberedas för ett aktivt deltagande i samhällslivet men att det aktiva deltagandet inte förutsätter de generella kompetenserna utan eleven ska förberedas för ett aktivt deltagande och ges möjlighet att utveckla de generella kompetenserna. Syftar ordet förberedelse här på något annat än att utveckla generella kompetenser? Vad i så fall?

...eleven även ska förberedas för ett aktivt deltagande i samhällslivet och ges möjlighet att utveckla generella kompetenser som problemlösningsförmåga, samarbetsförmåga och kommunikativ förmåga. (SOU 2008:27, s. 27)

6.1.2 Eleven som framtida arbetskraft

I Gymnasieutredningens uppdrag (dir. 2007:8) slås fast att utredningens huvuduppdrag var att utreda och föreslå en ny struktur för gymnasieskolan. Yrkesutbildningen skulle ha en särskild tyngd i utredningen och stor tonvikt och mycket textutrymme ägnas åt elevens blivande funktion som arbetskraft i såväl propositionstexten som SOU-texten. Ett övergripande mål för yrkesprogrammen skulle vara att ge en god grund för framtida yrkesverksamhet. Propositionstexten slår fast att utbildningen i gymnasieskolan ska vara en bas för arbetslivets nationella och regionala kompetensförsörjning (Prop. 2008/09:199, s. 10).

Ett centralt begrepp och också det tecken som identifierats som nodalpunkt för denna subjektsposition är anställningsbarhet. De ord och begrepp som bildar nodalpunktens ekvivalenskedja är kompetensförsörjning, anställd, entreprenör, avnämare, kvalitet, krav, konkurrens och examen. Dessa ord signalerar att eleven som subjekt förväntas svara mot en globaliserad, konkurrensutsatt arbetsmarknads behov av och krav på duglig, kompetent arbetskraft. Det framgår också tydligt av orden och begreppen att just kraven på kunskap och kvalitet från aktörer utanför gymnasieskolan är centrala. Har regering och utredare lämnat rätten att formulera vad som är relevant och viktig kunskap till aktörerna på arbetsmarknaden?

Vad innebär det i så fall? Ordet entreprenör signalerar en förväntan på att eleven ska kunna vara aktiv och initiativrik genom att till exempel starta eget företag.

Citatet nedan visar på förväntningarna på att eleven genom gymnasieskolan ska tillgodogöra sig kunskaper av hög kvalitet så att han eller hon blir möjlig för företag att anställa och att han eller hon kan bidra till att Sverige blir konkurrenskraftigt i ett globalt perspektiv:

I en globaliserad värld där ekonomierna integreras med allt hårdare konkurrens mellan länder och regioner blir produktionen allt mer kunskapsintensiv. Sveriges framtid ligger i en kvalificerad arbetskraft med god utbildning. (Prop. 2008/09:199, s. 36)

Såväl SOU-texten som propositionstexten lägger som ovan nämnt stor vikt vid avnämarnas krav på elevernas yrkeskunskaper och att dessa blir tydliggjorda. Att man som elev uppfyller avnämarnas krav på yrkeskunskaper gör att man blir anställningsbar. En yrkesexamen nämns också i det här sammanhanget och såväl utredare som regering menar att en yrkesexamen ska bidra till att för eleven själv och framförallt för avnämarna tydliggöra och kvalitetssäkra elevens kunskaper efter fullgjord utbildning. Även vad gäller denna yrkesexamen hänvisas till avnämarnas branschkrav:

En viktig tanke bakom denna nya struktur är att bejaka de olika krav som avnämarna har. En del branscher är hårt reglerade av internationella regler medan andra i det närmaste helt saknar sådana regler ... Det viktiga är att utgången, examen ligger på rätt nivå. (SOU 2008:27, s. 24)

Det kan vara svårt för kommande arbetsgivare och avnämare att förstå vad utbildningen kvalificerar för. Examensmål ska styra utbildningen och gymnasiearbetets utformning och innehåll. (Prop. 2008/09:199, s. 117)

I texterna nämns entreprenörskap som en generell kompetens som ska genomsyra all gymnasieutbildning. I propositionen knyts entreprenörskap starkare till subjektspositionen ”eleven som framtida arbetskraft” medan entreprenörskapet i SOU-texten tydligare nämns som en av flera generella kompetenser som alla elever måste tillägna sig. Entreprenörskap definieras i det här sammanhanget som att eleven ska besitta initiativförmåga och företagarganda och utredarna hänvisar i sin definition till de av Europaparlamentet och EU:s ministerråds fastslagna åtta nyckelkompetenserna² för livslångt lärande (SOU 2008:27, s. 262). Skillnaden mellan texterna vilken betydelse man tillskriver entreprenörskapet är intressant. Vad säger skillnaden om regeringens respektive utredarnas syn på entreprenörskapets betydelse för arbetsmarknaden och elevens framtida liv och försörjning? Det är också intressant att SOU-texten hänvisar till och tar intryck av ett dokument upprättat inom EU - det visar på att influenser på det utbildningspolitiska området hämtas även utanför Sverige.

Jag anser därför att entreprenörskap nära hör samman med och är en del av de generella kompetenser som gymnasieskolan ska ge alla elever och som ska genomsyra all gymnasieutbildning. (SOU 2008:27, s. 373)

---

² Med nyckelkompetens menas här den kompetens som alla individer behöver för personlig utveckling och utveckling, aktivt medborgarskap, social integration och sysselsättning.

EU:s gemensamma referensram omfattar åtta nyckelkompetenser: 1. Kommunikation på modersmålet. 2. Kommunikation på främmande språk. 3. Matematiskt kunnande och grundläggande vetenskaplig och teknisk kompetens. 4. Digital kompetens. 5. Lära att lära. 6. Social och medborgerlig kompetens. 7. Initiativförmåga och företagarganda. 8. Kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer.

Alla nyckelkompetenser anses lika viktiga, eftersom var och en av dem kan bidra till ett framgångsrikt liv i ett kunskapssamhälle (Europeiska gemenskaperna, 2007).

Elever på många olika program behöver till exempel ges inblick i företagandets villkor för att fler unga ska stimuleras att starta egna företag. Regeringen anser därför att det bör finnas större möjligheter till fördjupning i entreprenörskap och företagande i gymnasieskolan. (Prop. 2008/09:199, s. 85)

Begreppet livslångt lärande indikerar att eleven som individ förväntas vara flexibel och ständigt tillägna sig ny kunskap för att kunna fungera på en föränderlig arbetsmarknad.

6.1.3 Eleven som framtida student

I texterna talar man om gymnasieskolans uppdrag att förbereda elever inför framtida högskolestudier. Även här talas om avnämarnas krav, tänkta inflytande över utbildningens innehåll (SOU 2008:27, s. 36, Prop. 2008/09:199, s. 118) och om vikten av att elever förbereds på ett bättre sätt inför högskolestudier. Kompetens är ett centralt begrepp och här ska eleven utveckla kompetens för att studera vidare. Den identifierade nodalpunkten för subjektspositionen är studiekompetens. De ord och begrepp utgör ekvivalenskedjan kring nodalpunkten är förberedelse, nivå, examen, specialisering, bredd, krav, kompetens och forskningsanknytning. En högskoleförberedande examen ska garantera att eleven tillägnat sig nödvändiga kompetenser för att kunna studera vidare på högskola och en examen från ett studieförberedande program ska också tydliggöra för avnämare, såväl nationellt som internationellt, nivån på elevens kunskaper vid avslutad utbildning:

Högskoleförberedande utbildningar ska ge en bättre förberedelse för vidare studier än vad som är fallet idag. (SOU 2008:27, s. 34)

Elever på högskoleförberedande program ska bli bättre förberedda för fortsatta studier vid universitet och högskolor. (Prop. 2008/09:199, s. 40)

Här framträder en bild av en elev som förväntas besitta flera egenskaper som gör det möjligt att studera vidare på högskola. Eleven ska ha en studiekompetens som enligt begreppen i ekvivalenskedjan präglas av såväl bredd som specialisering och kunskaperna måste ligga på en viss nivå för att eleven ska kunna möta avnämarnas, i detta fall lärosätenas, krav. Ordet förberedelse signalerar också att eleven går i gymnasieskolan men att siktet redan då är inställt på vidare studier och att gymnasieskolan innebär en förberedelsetid. Vad innebär detta för eleven?

Nivå och krav är centrala begrepp i texterna då det talas om elevers kunskaper på de högskoleförberedande programmen. Kunskapsnivåerna och kraven ska höjas och texterna talar om vikten av såväl bredd som djup i elevernas kunskaper. Begreppen sätts i relation till att eleverna måste klara av framtida studier på högskolan - det är således främst ur avnämarnas perspektiv som det är nödvändigt med ökade krav och kunskapsnivåer. Begreppet krav ges även en särskild tyngd eftersom titeln på propositionen är Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. Denna iakttagelse kan även kopplas till den förra subjektspositionen där arbetsmarknadens krav och yrkeskunskapernas kvalitet betonades.

Vidare ska programmen uppmuntra till och ge möjligheter till fördjupning i ämnen som har stor betydelse för fortsatta studier. Samtliga program ger med sin bredd en god förberedelse för studier inom hela högskolesektorn och svarar mot kraven som ställs på en god förberedelse för högskoleutbildning. (SOU 2008:27, s. 34)

För effektiviteten och kvaliteten i högskolan är det avgörande att de som antas till utbildning har tillräckliga förkunskaper för att kunna tillgodogöra sig utbildningen. Därför är det viktigt att kraven på grundläggande behörighet är utformade på ett sådant sätt att de garanterar att sökande som når upp till dem har reella förutsättningar att tillgodogöra sig högskolestudier. (Prop. 2008/09:199, s. 144)

Samverkan mellan gymnasieskolan och högskolor och universitet betonas också liksom vikten av att gymnasieskolan blir mer forskningsanknuten. Detta kan ske genom ökad samverkan och genom vidareutbildning av lärare till lektorer. Även begreppet forskningsanknytning signalerar riktningen för eleverna på de högskoleförberedande programmen - det är vidare studier som är syftet med elevernas gymnasieutbildning:

På samma sätt som det ska finnas en väl utvecklad samverkan mellan gymnasieskolan och arbetslivet ska det finnas en väl utvecklad samverkan mellan gymnasieskolan och lärosätena som speglar hela högskolesektorns vetenskapsområden. (SOU 2008:27, s. 35)

I SOU-texten nämns också vikten av att genom höjda behörighetskrav förhindra att elever med för låga meritvärden från grundskolan söker sig till studieförberedande program. Utredarna menar att dessa elever ofta misslyckas med sina studier.

Det finns i dag relativt många elever med svaga förkunskaper som tas emot på de huvudsakligen studieförberedande programmen Samhällsvetenskapsprogrammet, Teknikprogrammet och Estetiska programmet. Dessa elever misslyckas, enligt Skolverkets för utredningen särskilt framtagna statistik, i de allra flesta fall med gymnasiestudierna. Jag anser att sådana misslyckanden bör förebyggas. Jag anser att de av mig föreslagna skärpningarna av behörighetsreglerna bör kunna innebära att så sker. (SOU 2008:27, s. 556)

Det här citatet ovan är intressant i relation till denna studies syfte. Här menar utredarna att elever med låga meritvärden ofta misslyckas på de studieförberedande programmen. Som en åtgärd föreslår utredningen skärpta behörighetskrav för att undvika att dessa elever antas till studieförberedande program. Underförstått hänvisas denna elevgrupp till de yrkesförberedande programmen och det sägs ingenting om på vilket sätt eleverna skulle kunna hitta en möjlig väg till fortsatta studier, bara att utredarnas intentioner är att förhindra att dessa elever misslyckas. Ordet "misslyckas" definieras heller inte - menar utredarna att eleverna hoppar av sina studier, att de inte uppnår högskolebehörighet eller att de får så låga betyg att det blir svårt för dem att komma in på vald högskoleutbildning? Hur skulle dessa elever kunna stöttas om de strävar efter eftergymnasiala studier?

6.1.4 Eleven som ekonomisk enhet

I texterna betonas vikten av att öka genomströmningen i gymnasieskolan och det är också begreppet genomströmning som identifierats som nodalpunkt för denna subjeksposition. Grundförutsättningen ska vara att en gymnasieelev går igenom sin gymnasieutbildning med fullständiga betyg på tre år utan avbrott, byten och avhopp (Prop. 2008/09:199, s.148, SOU 2008:27, s. 309). Genomströmningen knyts till personliga fördelar för eleven men främst till ekonomiska faktorer. Elever som är behöriga för studier i gymnasieskolan men som hoppar av, byter program eller väntar på att komma in på önskad utbildning (i texterna benämnda som "avbrytare", "bytare" och "väntare") beskrivs som ett ekonomiskt problem som minskar genomströmningen. Texterna uttrycker det som viktigt att elever inte tappar fart i sin utbildning (Prop. 2008/09:199, s. 195, SOU 2008:27, s. 577). Ekvivalenskedjan som kan knytas till nodalpunkten innehåller de ovan nämnda begreppen avbrytare, bytare och väntare samt begreppen kostnad, effektivitet, infrastruktur, tillväxt och tappa fart. Elever som är avbrytare, bytare och väntare beskrivs i termer av att de utgör ökade kostnader, att gymnasieskolan får lägre effektivitet och att eleverna tappar fart i den tänkta processen att skolas till anställningsbar arbetskraft eller framtida student. Detta gör att elever som avbryter sina studier, byter inriktning eller senarelägger sina studier ses som ett problem, framförallt i ekonomiska termer. Idealet är att elever ska hamna rätt från början och klara sina studier på

tre år. Avviker man från detta så skrivs detta fram som något negativt i texterna och det slås också fast i SOU-texten att ungdomar som hoppar av sin gymnasieutbildning riskerar att bli bidragsberoende och långvarigt arbetslösa (SOU 2008:27, s.310):

Det finns goda skäl att tro att genomströmningen kan förbättras i gymnasieskolan. Regeringen bedömer att förslagen i denna proposition kommer att leda till färre studieavbrott och byten av program. Det innebär att fler elever kommer att fullfölja sina studier på tre år. En bättre genomströmning kommer inte bara att gynna eleverna genom kortare utbildningstid utan även att innebära ekonomiska besparingar för kommunsektorn. (Prop. 2008/09:199, s. 122).

Jag anser här att varje avvikelse från det mått som innebär tre års studier och grundläggande högskolebehörighet innebär kostnader inom gymnasieskolans ram. (SOU 2008:27, s.309)

Att gymnasieskolan inte är ekonomiskt effektiv härleds i SOU-texten också till att undervisningsgrupperna ibland är för små beroende att elever har för stor valfrihet i att själva välja vilka kurser som ska ingå i utbildningen. Att detta åtgärdas ses som positivt för såväl ekonomi som elever av utredarna. Här blir små studiegrupper och valfrihet enbart negativt laddade begrepp som kopplas ihop med ökade kostnader. Detta är intressant då begreppen valfrihet och små studiegrupper oftast är positivt laddade. Eleven ses i texterna också som en ekonomisk enhet i ett vidare samhällsperspektiv där gymnasieskolan ses som en del i den regionala och nationella infrastrukturen. Eleven förväntas här med sin kompetens bidra till ekonomisk tillväxt i samhället som stort (Prop. 2008/09:199, s. 176, SOU 2008:27, s.327).

6.1.5 Eleven i behov av stöd

Elever i behov av särskilt stöd står i fokus för den här studien. Vid analys av propositionstexten och SOU-texten kan konstateras att det skrivs ganska lite om elever i behov av särskilt stöd. Detta trots att man i texterna slår fast att elevens rätt till stöd ska stärkas och att gymnasieskolorna måste bli bättre på att tidigt kartlägga och ge stöd till elever som har behov av det:

Det är min uppfattning att gymnasieskolor generellt sett måste bli bättre på att ge elever särskilt stöd. (SOU 2008:27, s. 577)

Gymnasieskolan är skyldig att erbjuda särskilt stöd till elever som riskerar att inte nå kunskapsmålen. Efterlevnaden av skyldigheten att aktivt arbeta med särskilt stöd i gymnasieskolan behöver dock förbättras. (Prop. 2008/09, s. 122)

Den identifierade nodalpunkten för subjektpositionen är *förutsättningar*. Ordet signalerar i texterna ett grundläggande antagande att eleven visserligen är i behov av särskilt stöd men att eleven ändå har förutsättningar att klara studier på det valda gymnasieprogrammet (till skillnad från de elever som beskrivs under rubriken 6.1.6). I texterna betonas vikten av att elever redan från början hamnar på en gymnasieutbildning som de har förutsättningar att klara. Såväl SOU-texten som propositionstexten uttrycker att det innebär ett stort problem om elever tillåts börja på en utbildning som de inte klarar att genomföra. Framförallt pekas på att elever som hoppar av sin gymnasieutbildning får svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Ordet förutsättningar definieras inte - tar utredare och regering betydelsen av ordet för given? Intressant är här också betydelskillnaden mellan begreppen intagning, som användes i det tidigare systemet, och antagning som propositionen föreslår ska användas i Gymnasieskola 11 (Prop. 2008/2009:199, s.107). Antagning signalerar mer av allvar och prestation och urvalsprocess medan prefixet in i ordet intagning mer signalerar en öppenhet för alla.

De ord som knyts till begreppet förutsättningar i en ekvivalenskedja kan sägas vara av två olika slag - för det första begrepp som även förekommer i samband med subjektspositionen eleven som ekonomisk enhet: genomströmning, byte, tappa fart och avhopp. När dessa begrepp nämns i samband med att stöd till elever diskuteras i texterna så ger det uttryck för att det är viktigt att ge stöd till elever i ett samhällsekonomiskt perspektiv. Ges eleven stöd så ökar förutsättningarna för att han eller hon går i genom gymnasiet på tre år utan avbrott eller byte av program. Detta leder i sin tur till minskade kostnader och att eleven blir anställningsbar på arbetsmarknaden, något som är betydligt svårare för en person utan gymnasieutbildning. Vikten av att elever i så stor utsträckning som möjligt fullföljer påbörjade studier på nationella program understryks i propositionstexten. Stöd ska så långt som möjligt ges på det program där eleven studerar (Prop. 2008/09:199, s. 123):

Min uppfattning är att elever som vill byta eller hoppa av en utbildning bör erbjudas stöd för att underlätta för eleven att komma vidare och inte tappa fart i sin utbildning. Skolan bör göra en utredning om vilka lämpliga åtgärder som behövs och vid behov upprätta en ny studieplan. (SOU, 2008:27, s. 45)

Att börja på en utbildning som man har dåliga förutsättningar att genomföra med framgång är problematiskt. Det har visat sig att elever som avbryter sin gymnasieutbildning är en mycket sårbar grupp på arbetsmarknaden. (SOU 2008:27, s. 39)

Elever med ofullständiga gymnasiebetyg har mycket svårare att etablera sig på arbetsmarknaden än elever med en fullständig gymnasieutbildning. Det är därför angeläget att skapa ett system som så långt möjligt säkrar att de elever som antas till nationella program också har förutsättningar att genomföra utbildningen med framgång. (Prop 2008/09:199, s. 102)

För det andra innehåller ekvivalenskedjan begrepp som har en innebörd som tydligare pekar mot åtgärder skolan måste vidta i arbetet med elever i behov av särskilt stöd: *kartläggning, stödundervisning, specialundervisning, åtgärdsprogram och reducerat program*. Begreppet stödundervisning nämns i båda texterna men specialundervisning nämns bara i SOU-texten. Orden visar på en strävan att eleven i behov av särskilt stöd ska upptäckas och synliggöras. Man ska tidigt kartlägga de svårigheter eleven befinner sig i för att sedan vidta åtgärder från skolans sida. De åtgärder som uttryckligen nämns är specialundervisning, stödundervisning och reducerat program. Anledningar som nämns i texterna till att ge eleven stöd- eller specialundervisning är att eleven riskerar att inte nå kunskapsmålen i ämnesplanerna, har studiesvårigheter eller om eleven av andra skäl (som inte specificeras) behöver stöd. Det beskrivs inte närmare hur stödundervisningen ska organiseras men i SOU-texten står det att specialundervisning får anordnas inom klassen - detta skulle kunna tolkas som om att utredarna förordar inkludering och inte särskiljande lösningar. Som en sista lösning då alla stödåtgärder har visats sig otillräckliga beskriver texterna att ett reducerat program erbjudas men båda texterna pekar på negativa följder för eleverna då de inte får ut någon gymnasieexamen. (Prop. 2008/09:199, s. 124, SOU 2008:27, s. 367):

En elev ska ges stödundervisning om det kan befaras att eleven inte kommer att nå de kunskapsmål som anges i ämnesplanerna eller om eleven av andra skäl behöver särskilt stöd. (SOU 2008:27, s. 171)

För elever som har behov av särskilt stöd får specialundervisning anordnas inom klassen. (SOU 2008:27, s. 171)

När studiesvårigheter uppstår för en elev ska ett åtgärdsprogram upprättas och eleven ska erbjudas stödundervisning. (Prop. 2008/09:199, s. 123)

En elevgrupp i behov av särskilt stöd som identifieras är elever som från grundskolan inte har uppnått godkänt betyg i engelska (oftast på grund av att de invandrat sent till Sverige och inte haft möjlighet att läsa engelska i sitt hemland, SOU 2008:27, s. 549) men för övrigt bedöms ha förutsättningar att kunna klara en gymnasieutbildning på ett nationellt program. Dessa elever kan ges dispens i behörighetskraven till gymnasieskolan. Mottagande gymnasieskola är då skyldig att erbjuda särskilt stöd samt att upprätta ett åtgärdsprogram (SOU 2008:27, s. 549, Prop. 2008/09:199, s. 103). I definitionerna av denna elevgrupp dyker åter nodalpunkten *förutsättningar* upp. Det understryks tydligt att dessa elever måste ha goda förutsättningar att klara övriga studier på den valda gymnasieutbildningen.

6.1.6 Den omöjliga eleven

I texterna beskrivs några olika grupper av elever som utredarna och regeringen menar har mycket dåliga förutsättningar för att bedriva gymnasiestudier. Det handlar om elever med mycket låga meritvärden från grundskolan som ofta genomfört sina grundskolestudier i liten grupp eller som blivit behöriga till gymnasieskolan genom att studera på individuella programmet. Det handlar även om omotiverade elever, sent invandrade elever eller elever som på grund av funktionsnedsättning behöver ha ett alternativ till studier på nationellt program. Texterna talar också om obehöriga elever och elever som inte bedöms bli behöriga genom ett preparandår. Dessa elevgrupper bör enligt SOU-texten erbjudas studier inom ett individuellt alternativ. Här avses inte elever som skulle kunna komma i fråga för gymnasiesärskola eftersom denna skolform inte berördes av utredningen och propositionstexten (SOU:2008:27, s. 183):

Kommunen ska erbjuda de elever som inte är behöriga för ett gymnasieprogram, och som inte heller bedöms kunna uppnå behörighet genom ett preparandår, utbildning inom ett individuellt alternativ. Det kan även i undantagsfall finnas elever som kan uppnå eller har uppnått behörighet till nationella program men som av särskilda skäl behöver en individuellt anpassad utbildning. Det kan till exempel gälla en elev med en neuropsykiatrisk diagnos som skulle få bättre förutsättningar för sina studier med ett individuellt alternativ. (SOU:2008:27, s. 573)

I propositionstexten slås fast att det finns elever som är i behov av en individuellt anpassad studiegång men regeringen anser att frågan måste beredas vidare. Skälet regeringen anger till detta är att individuella programmet under systemet som föregått Gymnasieskola- 11 haft som syfte att förbereda eleverna för studier på specialutformade- eller nationella program. Regeringen anser att det finns elever i de ovan nämnda grupperna som aldrig kommer att vara aktuella för studier på ett nationellt- eller specialutformat program. Därför måste det tas fram individuella utbildningsalternativ som inte strävar mot att elever ska fortsätta studera inom ramen för specialutformade- eller nationella program i Gymnasieskola- 11 (Prop. 2008/09:199, s.126). Regeringen konstaterar således att det finns elever som inte klarar gymnasiestudier. Vad får detta för betydelse för denna elevgrupp?

Det tecken som identifierats som nodalpunkt för den här subjektspositionen är individanpassning. Begreppet signalerar att eleven i fråga är i behov av en särskild lösning - att skolsituationen måste anpassas till individen eftersom individen inte kan placeras in i det gängse mönstret. Man kan också säga att begreppet signalerar att de elever som samlas under denna subjektsposition sinsemellan är olika och är i behov av olika lösningar. De begrepp som i en ekvivalenskedja kan knytas till tecknet individanpassning och ge det innebörd är låga meritvärden, dåliga förutsättningar, obehörig, sårbar grupp, individuellt alternativ och personlig utveckling. Flertalet av dessa begrepp har en negativ laddning. Eleven är lågpresterande, har inte klarat grundskolan och förväntas inte kunna klara vidare studier i gymnasieskolan. I framtiden tros eleven vara sårbar på arbetsmarknaden.

I de analyserade texterna betonas att individuellt anpassade utbildningar ska sätta elevens behov och möjlighet till personlig utveckling i centrum. Texten uttrycker också en oro för att denna elevgrupp kommer att vara sårbar på en framtida arbetsmarknad och att särskilda insatser därför behövs. Här lyfts elevens personliga sårbarhet, i händelse av att han eller hon inte lyckas etablera sig på arbetsmarknaden, fram och de samhällsekonomiska aspekterna hamnar i bakgrunden. (Prop. 2008/09:199, s. 126, SOU, 2008:27, s. 573). Förväntas de elevgrupper som kan vara aktuella för ett individuellt alternativ inte bidra i lika stor utsträckning till samhällets produktivitet?

6.1.7 Eleven som ung kvinna respektive ung man

Det skrivs inte så mycket i texterna om eleven i egenskap av ung man eller ung kvinna. Det slås dock fast i såväl SOU-texten som propositionen att gymnasieskolan är starkt könsuppdelad. Vissa program domineras av flickor medan andra domineras av pojkar. Detta gäller framförallt yrkesprogrammen. I SOU-texten slås fast att de mansdominerade yrkesutbildningarna i högre grad har en stark arbetsmarknadsanknytning och att dessa utbildningar i högre utsträckning leder till anställning. För de kvinnodominerade utbildningarna har anknytningen till arbetslivet varit sämre. I SOU-texten slår man därför fast att då unga kvinnor i högre grad inte är lika anställningsbara som unga män så går en högre andel unga kvinnor vidare till högskoleutbildningar. Utredarna slår också fast att unga kvinnor har ett färre antal program att välja på. Att söka till högskoleutbildning får här en negativ klang, något man gör då man inte klarar att etablera sig på arbetsmarknaden:

Alternativet att välja attraktiva yrkesförberedande program som leder till goda arbetslivskontakter och en anställningsbarhet finns för män men i betydligt mindre grad för kvinnor. Detta är troligen också en anledning till att det i dag är en ökande andel kvinnor som går högskoleutbildningar. (SOU 2008:27, s. 315)

Gymnasieskolan är en spegel av den arbetsmarknad eleverna utbildas för och det krävs att arbetsmarknadens parter tydligt engagerar sig i frågan om en mer könsneutral arbetsmarknad för att komma till rätta med bristen på jämställdhet. Detta betyder inte att programstrukturen i gymnasieskolan saknar betydelse och jag har lagt förslag som jag bedömer kommer att påverka jämställdheten i positiv riktning. I flera av de nya programmen bedömer jag att könsfördelningen kommer att bli mer jämn än i dag, särskilt gäller det för det nya Programmet för Ledarskap och Friskvård. Viktiga förändringar generellt är införandet av examen och krav på en kvalitativ APL som kommer att ge både unga män och kvinnor en tydlig, av avnämare kvalitetssäkrad yrkesutgång och goda kontakter med arbetsmarknaden. Det kommer att ge bättre chanser till etablering på arbetsmarknaden som särskilt kommer att gynna unga kvinnor som i dag har färre sådana alternativ i gymnasieskolan. (Prop. 2008/09:199, s. 196)

Den nodalpunkt som identifierats för eleven som ung man är anställningsbar och till tecken knyts i ekvivalenskedjan följande begrepp som är positivt laddade: arbetslivskontakt, kvalitativ APL, attraktiva program och stort programutbud. Här framträder den unga mannen som en kompetent individ med god utbildning och stora valmöjligheter. För eleven som ung kvinna identifierades nodalpunkten ej anställningsbar som ges betydelse av orden bristande arbetslivskontakt, litet programutbud och icke kvalitativ APL. Här skrivs den kvinnliga eleven fram som en person med lågkvalitativ utbildning, inga valmöjligheter och dåliga förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden. Förutsättningarna för unga män och unga kvinnor beskrivs som varandras motsatser.

6.1.8 Sammanfattande tabell

I denna tabell sammanfattas de i texten identifierade subjektspositionerna och de med dessa sammanlänkade nodalpunkterna och ekvivalenskedjorna.

Subjektsposition	Nodalpunkt	Ekvivalenskedja
Framtida samhällsmedborgare	Medborgarkompetens	Deltagande, aktiv, problemlösningsförmåga, kommunikativ förmåga, samarbetsförmåga, entreprenörskap, livslångt lärande.
Framtida arbetskraft	Anställningsbarhet	Kompetensförsörjning, anställd, entreprenör, avnämare, kvalitet, krav, konkurrens, examen.
Framtida student	Studiekompetens	Förberedelse, nivå, examen, specialisering, bredd, krav, kompetens, forskningsanknytning.
Ekonomisk enhet	Genomströmning	Avbrytare, Bytare, väntare, kostnad, effektivitet, infrastruktur, tillväxt, tappa fart.
I behov av stöd	Förutsättningar	Genomströmning, byte, tappa fart, avbrott, rätt till stöd, kartläggning, stödundervisning, specialundervisning, åtgärdsprogram, reducerat program.
Omöjlig	Individanpassning	Låga meritvärden, dåliga förutsättningar, obehörig, sårbar grupp, individuellt alternativ, personlig utveckling.
Ung kvinna	Ej anställningsbar	Bristande arbetslivskontakt, litet programutbud, icke-kvalitativ APL.
Ung man	Anställningsbar	Arbetslivskontakt, kvalitativ APL, attraktiva program, stort programutbud.

6.2 Specialpedagogisk verksamhet

Vid en sökning i propositionen och SOU-texten förekom ordet specialpedagogisk verksamhet, specialpedagogik eller specialpedagog överhuvudtaget inte förutom i samband med att remissinstanserna Specialpedagogiska institutet och Specialpedagogiska skolmyndigheten nämndes i propositionstexten (Prop. 2008/09:199, s. 100, 126, 139, 228, 234). Ordet specialundervisning förekom en gång (SOU 2008:27, s. 171) och ordet stödundervisning nämns tre gånger (Prop. 2008/09:199, s. 232, SOU 2008:27, s. 171, 560). Ordet speciallärare nämns en gång i samband med att regeringen föreslår att en speciallärarutbildning ska starta under år 2008 (Prop. 2008/09:199, s. 101).

Man kan således konstatera att texterna inte använder sig av begreppen specialpedagogisk verksamhet eller specialpedagogik när de diskuterar hur verksamheten och stödstrukturerna kring elever i behov av särskilt stöd ska utformas i Gymnasieskola - 11. Däremot omnämns verksamhetsområden där specialpedagoger vanligtvis har sina arbetsuppgifter, kartläggning, upprättande av åtgärdsprogram, skolutveckling, och olika former av stöd riktat mot enskilda elever. Verksamhetsområdena nämns framförallt i termer av elevers skolproblem av olika slag på en generell nivå.

I texterna riktas dessutom kritik mot hur stöd till elever har fungerat i gymnasieskolan. Att texterna uttrycker vad som inte fungerat kan ge en uppfattning om hur utredare och regering vill att det ska fungera. Eftersom regeringen starkt kritiserat den gymnasieskola som föregick Gymnasieskola-11, framförallt vad gäller låg måluppfyllelse och många avhopp, och att utredningen initierades mot bakgrund av detta så skulle man i texterna kunna studera vad som sägs kring hur gymnasieskolan ska förhindra avhopp och bristande måluppfyllelse och att detta skulle kunna säga något om hur regering och utredare vill att den specialpedagogiska verksamheten ska vara utformad.

6.2.1 Elevens rätt till stöd

I avsnitt 6.1.6 ovan beskrivs att såväl SOU-texten som propositionstexten vill stärka elevens rätt till stöd i gymnasieskolan. Texterna trycker också på vikten av att elever i behov av särskilt stöd tidigt identifieras och kartläggs för att rätt stöd ska kunna sättas in. Det sägs i texterna ingenting om vem som ska identifiera och kartlägga eleven men i SOU-texten nämns att gymnasielärare känner sig osäkra på hur de ska upptäcka elever som är i behov av särskilt stöd (SOU 2008:27, s. 258). Uttrycket rätt till stöd signalerar tvingande åtgaganden för skolans del och möjlighet för eleven att ifrågasätta skolans verksamhet om stödet uteblir. Tittar man också närmare på den nya skollagen som nu trätt i kraft stärks elevernas rättigheter eftersom det blir möjligt att överklaga beslut om och innehåll i åtgärdsprogram (SFS 2010:800).

I propositionen menar regeringen att stödet i gymnasieskolan ofta satts in för sent, uteblivit eller inte varit anpassat till elevens behov. Därav kan man förstå att regeringen finner det önskvärt att eleven ska få stöd tidigt och i en form som är anpassad till elevens behov:

Djupintervjuer som gjorts med elever som avbrutit studierna vittnar om få vuxenkontakter, att stödet kommit för sent, inte svarat mot elevernas behov eller att de inte fått något stöd alls. Många elever uppger att mer stöd sannolikt hade fått dem att fullfölja sina studier. (Prop. 2008/2009:199, s. 122)³

---

³ Regeringen hänvisar här till resultatet av en kunskapsöversikt gjord av Skolverket (2008), *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan - en kunskapssammanställning*.

6.2.2 Stödets utformning

Det skrivs i texterna inte särskilt mycket om hur stöd till elever ska utformas, bara att det ska ges, vara flexibelt och helst ges inom ramen för klassen och det program eleven går. Detta uttrycker som tidigare nämnt under avsnitt 6.1.6 en inkluderande ambition. De åtgärder som föreslås innebär framförallt stöd till eleven då den redan hamnat i svårigheter. En viktig aspekt är här att förhindra studieavbrott. Centrala begrepp i texterna är elever med studiesvårigheter och elever med svårigheter att nå målen (Prop. 2008/09:199, s. 123, SOU 2008:27, s. 367). Dessa begrepp signalerar att svårigheterna framförallt står att finna hos eleven själv. Texterna talar om elevens rätt till stöd, kartläggning, upprättande av åtgärdsprogram och stödundervisning:

Enligt regeringens uppfattning måste möjligheterna för den elev som överväger att avbryta sina studier vara flexibla och syfta till att i möjligaste mån förhindra studieavbrott. Det är bättre att elever med skolproblem går kvar på ett nationellt program och får stöd för att nå så långt som möjligt än att de avbryter studierna i förtid. (Prop. 2008/09:199, s. 122)

För elever som har behov av särskilt stöd får specialundervisning anordnas inom klassen. (SOU 2008:27, s. 171)

I texterna nämns specialundervisning och stödundervisning som en möjlighet att ge stöd till elever. Såväl SOU-texten som propositionstexten slår fast att stödundervisning ska sättas in när en elev får studiesvårigheter eller om det kan befaras att eleven inte kommer att nå målen för ämnesplanerna eller om andra orsaker gör att eleven behöver stöd (Prop. 2008/09:199, s. 123, SOU 2008:27, s. 171). I propositionstexten slås även fast att ett åtgärdsprogram ska upprättas (Prop. 2008/09:199, s. 123) och i SOU-texten uttrycks att specialundervisning får anordnas inom klassen för de elever som har behov av särskilt stöd (SOU 2008:27, s.171).⁴ Det uttrycks i båda texterna att elever som fått dispens i behörighetskraven från grundskolan ska ha rätt till stödundervisning och att de stödåtgärder som vidtas ska fastställas i ett åtgärdsprogram (SOU 2008:27, s. 549, Prop. 2008/09:199, s. 103). Stödundervisning ska också enligt SOU-texten erbjudas om en elev flyttat och därför inte läst samma kurser som klasskamraterna eller om en elev missat undervisning på grund av deltagande i exempelvis skolkonferens eller som elevskyddsombud (SOU 2008:27, s. 171, 560).

6.2.3 Om stödet inte räcker till

Såväl propositionstexten som SOU-texten nämner olika åtgärder som skolan kan ta till då eleven trots stöd befaras att inte klara målen för utbildningen på ett nationellt program. Åtgärder som nämns i det här sammanhanget är reducerat program, specialutformat program, förlängd tid samt individuellt alternativ. Det understryks i texterna att dessa åtgärder inte får ersätta andra stödåtgärder. Med reducerat program menas att ett antal kurser plockas bort från elevens studieplan. Reducerat program syftar till att en elev i behov av lugnare studietakt på ett bättre sätt klarar målen för de kurser som finns kvar i studieplanen (Prop. 2008/09:199, s. 123). Ett specialutformat program innebär att en elev byter ut vissa kurser inom det valda programmet och ersätter dem med andra (SOU 2008:27, s. 270). Detta kritiseras i SOU-texten då utredarna anser att specialutformade program inte alltid håller samma krav och mål som nationella program samt att specialutformade program ibland fungerat som stödåtgärd eller ett sätt att skaffa sig bättre betyg. Texterna ger uttryck för att det finns elever som trots stöd inte klarar att gå ett nationellt eller specialutformat program på gymnasiet och att man då som en sista lösning kan vidta åtgärder som reducerat program eller individuellt alternativ:

---

⁴ Se citat ovan i avsnitt 6.1.6.

De specialutformade programmen för en grupp elever har framför allt kritiserats därför att de inte alltid svarar upp mot innehåll, mål och krav i nationella program. De specialutformade programmen för en enskild elev har kritiserats därför att de ofta fungerar som en stödåtgärd eller ett betygstaktiskt instrument. (SOU 2008:27, s. 270)

Reducering ska endast medges för en elev med påtagliga studiesvårigheter för att eleven med en lugnare studietakt ska kunna klara övriga studier på det valda programmet. (Prop. 2008/09:199, s. 123)

Jag anser att reducerade program ska tillämpas restriktivt precis som i dag och att eleven i första hand ska erbjudas stöd för att klara av sin gymnasieutbildning. För de elever där stödet inte räcker till finns, utöver möjligheten till reducerat program, som nämnts ovan även möjlighet att förlänga utbildningstiden och förlägga vissa av kurserna under ett fjärde, eller en del av ett fjärde, år. En annan möjlighet är att överväga om eleven i stället för ett nationellt program ska följa ett individuellt alternativ. (SOU 2008:27, s. 369)

6.2.4 Kritik och skolutvecklingsarbete

Som ovan nämnt har gymnasieskolan tidigare kritiserats för bristande arbete med stöd till elever. Stödet har uteblivit, getts för sent eller inte varit anpassat till elevens behov (Prop. 2008/09:199, s. 122). Här ser regeringen ett utvecklingsområde för gymnasieskolorna:

Den inspektion och de få undersökningar som gjorts visar på brister i skolornas arbete med att utreda behovet av stöd, att ta fram åtgärdsprogram och att följa upp stödåtgärderna. Stöd- traditionen i gymnasieskolan är generellt svag och varierar mellan olika program. (Prop. 2008/09:199, s. 122)

Enligt regeringens uppfattning måste möjligheterna för den elev som överväger att avbryta sina studier vara flexibla och syfta till att i möjligaste mån förhindra studieavbrott. (Prop. 2008/09:199, s. 122)

Ett annat utvecklingsområde som kan sägas beröra specialpedagogisk verksamhet är studie- och yrkesvägledning. På detta område uttrycker texterna ett behov av att studie- och yrkesvägledningen förbättras i syfte att fler elever ska hamna på en utbildning som passar dem och att elever som tvekar kring sin studieväg kan få vägledning. Detta kan även enligt regeringen förbättra genomströmningen i gymnasieskolan:

Under utredningsarbetet har mycket kritik framförts angående brister i studie- och yrkesvägledningen. Skolverket har också i utvärderingar sett brister i hur studie- och yrkesvägledningen genomförs. Jag föreslår att elevers rätt till studie- och yrkesvägledning tydliggörs i skollagen och att frågan om hur studie- och yrkesvägledningen i framtiden ska utformas bör utredas vidare. (SOU 2008:27, s. 48)

Regeringen anser att en väl fungerande studie- och yrkesvägledning har stor betydelse för att fler elever ska välja en utbildning som motsvarar deras förväntningar, vilket också kan bidra till en förbättrad genomströmning i gymnasieskolan. (Prop. 2008/09:199, s. 128).

7. Diskussion

Diskussionsavsnittet inleds med reflektioner kring studiens metod och genomförande. Därefter följer huvuddiskussionen som tar upp studiens resultat i relation till den tidigare forskningen och de teoretiska utgångspunkterna.

7.1 Metodreflektion

Denna studie utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, dvs. utgångspunkten är att vi människor genom språket skapar verkligheten och ger den betydelse (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Med den utgångspunkten blir diskursanalys en fruktbar teori och metod för att i de valda texterna studera möjliga subjektspositioner för elever och bakomliggande tankar och idéer kring hur specialpedagogisk verksamhet ska bedrivas i skolan. Diskursanalys fokuserar även frågor som rör texters relationer till maktförhållanden i samhället, något som varit av intresse för studiens syfte.

Det är viktigt i denna typ av studie att reflektera över att man som forskare inte kan frigöra sig från sitt eget kulturella, sociala och historiska sammanhang och att dessa sammanhang påverkar resultatet. Därför har jag i studien strävat efter att vara så transparent som möjligt med mitt tillvägagångssätt.

Som analysverktyg har två av Laclau och Mouffes begrepp används, nämligen nodalpunkt och ekvivalenskedja (Laclau & Mouffe, 1985). Laclau och Mouffe utgår från att diskurser omfattar alla sociala fenomen och detta synsätt passar väl med studiens utgångspunkter. Begreppen nodalpunkt och ekvivalenskedja visade sig vara till god nytta då materialet skulle analyseras. De hjälpte till att bringa struktur i analysen samt gjorde det lättare att identifiera mönster i texterna. Foucaults teorier kring makt och styrning har varit till hjälp för att få syn på underliggande styrningsrationaliteter i texterna. Kanske borde studien ha inriktat sig på ett inte lika omfattande textmaterial, då hade kanske studiens resultat kunnat fördjupas ytterligare.

7.2 Resultatdiskussion

7.2.1 Subjektspositionerna och deras betydelse för eleverna

I resultatavsnittet presenteras ett antal subjektspositioner som uttrycks för elever i SOU 2008:27 och Prop.. 2008/09:199. Dessa subjektspositioner säger någonting om vilka eleverna i Gymnasieskola -11 har möjlighet att bli, vilka identiteter som erbjuds dem och vilka förväntningar på eleverna som knyts till dessa.

Studiens resultat visar att frågor som rör samhällsekonomisk nytta och elevens framtida etablering på arbetsmarknaden är framträdande i såväl SOU-texten som propositionstexten. Vid identifierandet av subjektspositionerna framträdde en vad som skulle kunna ses som en hegemonisk diskurs formerad kring ordet anställningsbarhet. Alla de övriga identifierade subjektspositionerna kan på olika sätt knytas till denna diskurs och att bli anställningsbar kan sägas vara det övergripande målet för alla elever i Gymnasieskola -11. Till diskursen kring anställningsbarhet knyts också olika förväntningar kring hur en elev ska vara samt uppfattningar om gymnasieskolans roll i samhället.

Den elev som skrivs fram i de analyserade texterna uppvisar stora likheter med det elevideal som bland annat beskrivits av Sjöberg (2011), Simons (2006; 2007) och Lindblad och Popkewitz (2004) nämligen att elever i det nyliberala, konkurrensutsatta, globala samhället förväntas vara flexibla och ansvarstagande och försedda med en egen drivkraft för att kunna klara såväl sina gymnasiestudier som en framtid på en hård arbetsmarknad eller avancerade studier på högskola eller universitet. Eleven ska även vara kompetent och ha kunskaper av god kvalitet som lever upp till avnämarnas krav. Dessutom ska eleven vara beredd på ett livslångt lärande med många omställningar under yrkeslivet.

Att avnämarnas krav lyfts fram som mycket viktiga signalerar att just anställningsbarhet och samhällsekonomiska faktorer är centrala i texterna. Gymnasieskolan ska ge elever kunskaper av god kvalitet i syfte att lyfta nationen och dess produktivitet. Detta kan kopplas till Beckers humankapitalteori som menar att utbildning genomförs med ett bestämt syfte. För det mesta handlar det inte bara om att en elev ska få bildning. Ofta är andra faktorer, framför allt av ekonomisk art, mer framträdande som exempelvis ett samhälles produktivitet och effektivitet. Utbildning ses således ur ett nyttoperspektiv och blir ett konkurrensmedel för den enskilde eleven (Becker, 1964). Detta tänkande finns även hos Dahlstedt och Hertzberg (2011) som studerat entreprenörskapets intåg i den svenska gymnasieskolan. De menar att det som av regeringen beskrivs som entreprenörskapspedagogik utmanar en äldre syn på i vilket syfte och med vilket mål undervisning ska bedrivas. Idag betonas undervisningens betydelse för ekonomisk tillväxt. Dahlstedt och Hertzberg menar att entreprenörskap lyfts in i skolan för att värna Sveriges konkurrenskraft på en global marknad och att ett av skolans mål är att skapa elever som är entreprenöriella, dvs. nyfikna, kreativa individer med självförtroende och förmåga att fatta beslut. Här framstår eleven som en "homo oeconomicus" (Eklund, 2010), dvs. en rationell individ som i alla beslut styrs av egennytta.

Även Båth (2006) drar slutsatsen att syftet med gymnasieskolan idag framförallt är att skola individer som kan konkurrera på en global arbetsmarknad och att gymnasieskolans medborgarfostrande och bildande uppdrag hamnat i skymundan. Detta framträder även i denna studie då gymnasieskolan i texterna lyfts fram som viktig för kompetensförsörjning och infrastruktur. En annan aspekt är att gymnasieskolan i texterna i hög grad beskrivs som förberedande - det kan gälla förberedande för ett yrkesliv eller för kommande högskolestudier. Det signaleras således att gymnasieskolan är viktig för det som kommer i framtiden, dvs. studier eller arbetsliv, men inte för sin egen skull. Detta skulle också kunna tolkas som att bildningssyftet hamnat i bakgrunden och de samhällsekonomiska faktorerna i förgrunden.

De ovan beskrivna anställningsbara eleverna som även beskrivs som flexibla och kompetenta lyfts i texterna fram som en norm. Mot dessa "normalfall" av elever skrivs två andra kategorier elever fram - dels de som ändå tros klara gymnasiestudier om de får stöd och dels de elever som positioneras som omöjliga - de tros överhuvudtaget inte klara av studier inom ramen för Gymnasieskola -11. Här kan man alltså se att vissa elever utestängs från gymnasieskolan redan i de texter som utgör förarbete till den senaste gymnasireformen. Dessutom saknas det i propositionstexten ett tydligt förslag om ett alternativ för dessa elever - det ska "utredas vidare". Vad säger detta om synen på gymnasieskolans roll? Är enda syftet att producera anställningsbara elever? Det är också intressant att termen personlig utveckling lyfts fram som viktig för elever som inte tros klara studier på gymnasiet. Är personlig utveckling ett utbildningssyfte som kommer i andra hand, först då utbildning mot anställningsbarhet inte är trolig eller möjlig?

Av studiens resultat kan man dra slutsatsen att elever erbjuds ett antal subjekspositioner i Gymnasieskola -11, men att de olika subjekspositionerna inte ger utrymme för någon större variation vad gäller hur eleven förväntas vara. Andreasson (2007) menar att det som skrivs om elever bidrar till elevers identitetskonstruktion och vad gäller hur texterna uttrycker sig kring elever så är det egentligen bara en slags identitet som skrivs fram som eftersträvansvärd och möjlig. Elever som inte antar denna identitet skrivs fram som avvikare och deras framtidsmöjligheter uttrycks i negativa termer. Framförallt förutspås det att de kommer att få svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Dessa elever ses som ett hot dels mot

gymnasieskolans uppdrag men även mot nationens produktivitet och konkurrenskraft. De elever som förmår anta den normgivande identiteten lyfts istället fram som en möjlighet, framförallt vad gäller för nationens arbetsmarknad och produktivitet.

7.2.2 Villkor för den specialpedagogiska verksamheten

Studien visar att när man i texterna uttrycker sig kring specialpedagogisk verksamhet, eller det som skulle kunna identifieras som specialpedagogiska arbetsområden framgår det att det framförallt handlar om hur skolan ska agera när en elev redan hamnat i svårigheter i sin studiesituation. Det skrivs nästan ingenting om proaktivt arbete för att förebygga att elever hamnar i svårigheter. Möjligen skulle den framskrivna betydelsen av förbättrad studie- och yrkesvägledning kunna vara ett exempel på proaktivt arbete, men studie- och yrkesvägledningen nämns också i sammanhang där man uttrycker att man vill förhindra elever att söka till vissa program.

Centrala uttryck i texterna är elever med studiesvårigheter och elever med svårigheter att nå målen (Prop. 2008/09:199, s. 123, SOU 2008:27, s. 367). Dessa begrepp signalerar att svårigheterna framförallt står att finna hos eleven själv. Texterna talar om elevens rätt till stöd, kartläggning, upprättande av åtgärdsprogram och stödundervisning. Detta är åtgärder som vidtas då en elev redan hamnat i svårigheter.

Det som kan tolkas som att en specialpedagogisk verksamhet i texterna handlar här om att hitta särlösningar på elevers problem när de redan hamnat i svårigheter. Detta går emot den bredare definitionen av specialpedagogik som bland annat Ahlberg (2007) ger uttryck för, det vill säga att specialpedagogik handlar om att göra det möjligt för den naturliga variationen av elevers olikheter att mötas i skolan. Enligt denna definition ses specialpedagogisk verksamhet i skolan i ett vidare perspektiv där man inte bara kan betrakta elever i skolsvårigheter ur ett individperspektiv utan man även måste se till didaktiska och organisatoriska aspekter. Texterna uttrycker en vilja att förhindra att elever hamnar utanför normen dels genom att man vill styra elever till studievägar de har förutsättningar att klara och dels att snabbt, genom stöd, styra eleven rätt mot normen igen om problem skulle uppstå. Dessutom är det intressant att resonemanget kring stöd till elever i så stor utsträckning kopplas samman med samhällsekonomiska faktorer i texterna. En viktig anledning att ge stöd till elever är att de inte ska hoppa av eller tappa fart utan fortsätta bli skolade mot anställningsbarhet. I texterna trycks också på vikten av att tidigt identifiera elever i behov av stöd och att dessa elever behöver särskilda åtgärder för att klara sina studier. Detta verkar gå hand i hand med den ökade tilltron till sortering och diagnostisering som många pekar på som tydlig i samhället just nu (Hellberg, 2007).

Texterna ger till viss del uttryck för en inkluderande ambition när man talar om att stödundervisning ska ske inom klassen men det inkluderande perspektivet i en djupare bemärkelse saknas. Enligt Perssons (2011, s.20) definition handlar inkludering om att: ”tillrättalägga undervisningens innehåll och metoder på så sätt att alla elever kan delta och få utbyte av verksamheten”. Inkludering utifrån denna definition är inte synlig i texterna.

Tidigare forskning av bland annat Löfqvist (1999) och Assarsson (2007) har visat att det framförallt är kulturen på den enskilda skolan som är avgörande för hur arbetet med elever i behov av särskilt stöd bedrivs och inte den statliga eller kommunala styrningen. Ekström (2004) visar på i sin studie att beslutsfattare i kommunen tenderar att snarare sträva efter konsensus i sina beslut gällande specialpedagogisk verksamhet istället för att debattera frågan. Så kommer det kanske även att bli vad gäller specialpedagogisk verksamhet i

Gymnasieskola -11. Detta hör även samman med resonemanget som Lindensjö och Lundgren (2000) för om att det ofta tar lång tid för utbildningspolitiska beslut att bli verklighet på skolans realiseringsarena. Detta är en viktig fråga för specialpedagogiska forskningen och specialpedagoger att förhålla sig till. Vad möts elever av för specialpedagogiskt stöd i skolorna? Är det likvärdigt? Vad är villkoren för verksamheten styrda av?

Varken SOU-texten eller propositionen beskriver särskilt tydligt hur det specialpedagogiska arbetet ska bedrivas eller framförallt utvecklas på skolorna. En studie av detta slag kan vara betydelsefull eftersom den synliggör vilka positioner för elever samt vilka villkor för specialpedagogisk verksamhet som möjliggörs i de analyserade policydokumenten. Detta gör det möjligt att reflektera över vad detta får för betydelse för verksamheten och för eleverna i Gymnasieskola -11. Kanske kommer även exempelvis skollagens starkare betoning på elevers rätt till stöd att få betydelse för hur specialpedagogisk verksamhet utformas.

7.2.3 Styrningsrationalitet

Foucaults begrepp governmentality syftar på hur man genom politisk styrning vill styra och påverka människors beteende. Detta kräver en god kunskap om hur människor tänker och agerar samt kunskap om den rådande diskursiva normen. Syftet med governmentality är självdisciplinering - dvs. att människor själva ska styra och disciplinera sig själva i önskvärd riktning (Nilsson, 2008).

Studiens resultat visar på att man i texterna kan urskilja en styrningsrationalitet för att styra elever i önskvärd riktning. Med önskvärd riktning menas här i riktning mot ökad måluppfyllelse, genomströmning samt ökad kunskap och kompetens. Genom språket och diskursen i de analyserade texterna uttrycks hur regering och utredare avser att styra elevers agerande för att de så långt som möjligt ska självdisciplinera och normalisera (Foucault, 1993) sig gentemot den elevnorm som texterna ger uttryck för.

Foucault menar att då hegemoni råder i diskursen så råder en form av maktutövande. När verkligheten i diskursen beskrivs på ett visst sätt och utesluter andra sätt så blir individens handlingsmöjligheter begränsade (Foucault, 1993). Tidigare i diskussionen har det slagits fast att det i de analyserade texterna råder en vad man skulle kunna se som hegemonisk diskurs knuten till begreppet anställningsbarhet och att denna diskurs genomsyrar samtliga för elever möjliga subjektpositioneringar. Detta gör att man i texterna uttrycker sig på ett sådant vis att elever ska förmås att handla på ett sätt som gör att de når upp till denna elevnorm och att de om de riskerar att inte lyckas själva reglerar sitt handlande för att hamna på rätt kurs igen. Här avser utredare och regering att styra eleverna framförallt genom att en mörk bild av framtiden målas upp i händelse av att eleven inte lyckas genomföra sina gymnasiestudier. Eleven kommer då enligt texterna att tillhöra en sårbar, icke anställningsbar grupp på arbetsmarknaden. Ekonomiska implikationer lyfts här också fram som centrala - såväl elevens ekonomi (uttryckt i risk för bidragsberoende, Prop. 2008/09:199, s. 122; SOU 2008:27, s.310) som samhällets ekonomi och produktivitet. En annan aspekt av styrningsrationaliteten är den starka framskrivningen av avnämarnas krav som grundläggande för utformning av gymnasieutbildning och examenskrav. Här betonas återigen vikten av att leva upp till arbetsmarknadens kunskaps- och kvalitetskrav för att inte hamna utanför. Foucault (1980) betonar dock att makten är relationell, där det finns makt så finns även motmakt och den produktiva makten producerar såväl vetande som individer. Givetvis finns det elever som av olika anledningar inte styr sig själva i av regering och utredare avsedd riktning. Frågan är vilket alternativ som finns för dem?

Roses (1995) idéer om den avancerade liberala styrningen där fria individer styrs mot att träffa självständiga val som är fördelaktiga för såväl individen som nationen kan också knytas till detta resonemang. Det lyfts fram i texterna att det är viktigt att eleven klarar att göra rationella val för att direkt hamna på rätt utbildning som han eller hon har förutsättningar att klara på den utsatta tiden, tre år. Detta sägs vara viktigt för dels elevens skull för att denne inte ska tappa tid utan snabbt kan etablera sig på arbetsmarknaden och dels för att det minskar kostnaderna för gymnasieskolan. Här kan texterna tolkas som (liksom tidigare nämnt i diskussionen) att det är önskvärt att eleven agerar som en "homo oeconomicus" dvs. en människa som i sitt handlande är rationell och i sina val styrs av ekonomiska faktorer och egen nytta (Eklund, 2010). I texterna sätts ofta ett likhetstecken mellan individens mål och nationens mål. Rose (1995) betonar också experternas betydelse som vägledare i det avancerade, liberala samhället. Här skulle studie- och yrkesvägledarnas tydligare framskrivna betydelse kunna tolkas som att dessa ges en expertroll när det gäller att råda eller avråda elever att gå en viss utbildning.

Mer uttalade, definierade krav på elever och utbildningssystemet är också framträdande i texterna. Exempelvis så uttalas det att det är en nödvändighet med ökade behörighetskrav för att kunna bli antagen till gymnasieskolan. Här kan man se en strävan efter att eleverna redan under grundskoletiden ska vara medvetna om att det krävs goda förkunskaper för att kunna bedriva gymnasiestudier. Skärpta antagningskrav kan ses som ett sätt att styra grundskoleelever mot ökat ansvarstagande för studierna. Detta kan knytas till Simons och Masscheleins (2008) resonemang om det fria subjektet och "governmentalization of education". Styrning av såväl skola som samhälle har förändrats de senaste decennierna, menar Simons, och i såväl samhälle som skola ställs krav på individer som är självstyrande och ansvarstagande och som kan träffa välunderbyggda, självständiga val.

Den specialpedagogiska verksamheten och hur den skrivs fram i texterna är också intressant ur ett governmentality-perspektiv. Texterna kan sägas uttrycka att specialpedagogisk verksamhet och stöd till elever är tänkt att träda in då inte självdisciplineringen fungerar - det vill säga att eleven inte kan eller förmår styra sig i riktning mot den i texterna uttryckta elevnormen. De som är tänkta att ge stöd till elever (det står inte uttryckligen i texterna att det är en specialpedagog) får då också rollen som experter som är tänkta att vägleda eleven på rätt spår.

Här blir också begreppet performativitet (Austin, 1962; Butler, 1993) intressant - vad blir effekten av det som skrivs fram i texterna? Här skulle man kunna tolka resultatet av studien som att effekten av det sätt som texterna uttrycker sig kring elever, elever i behov av särskilt stöd samt specialpedagogisk verksamhet blir att elevers möjliga identiteter eller subjektpositioner är mycket begränsade. Den norm som presenteras är en elev som är aktiv, ansvarstagande, flexibel, kompetent och anställningsbar. Bryter man mot normen och inte klarar att självdisciplinera sig är man antingen "möjlig" - med rätt stöd kan man "åtgärdas" och styras in på rätt väg mot normen igen, för sitt eget och samhällets ekonomiska bästa. Är man däremot "omöjlig" så har man ingen plats i Gymnasieskola -11.

7.2.4 Intertextualitet och interdiskursivitet

Tidigare i studien slogs det fast att det råder stark intertextualitet och interdiskursivitet mellan de två analyserade texterna. Ord- och begreppsval och sätt att uttrycka sig kring skilda problemområden och möjligheter i gymnasieskolan är väldigt väl överensstämmande och ofta identiska. Det är tydligt att regeringen tagit starkt intryck av utredningstexten då de formulerat sin proposition. Givetvis är texterna även ömsesidigt sammanlänkade med tanke på att det är

regeringen som formulerat uppdraget till gymnasieutredningen. Texternas likheter kan dock sägas stödja uppfattningen att det verkar råda en hegemonisk diskurs formerad kring begreppet anställningsbarhet i de båda texterna. De enda egentliga skillnaderna texterna emellan vad gäller skrivningar kring elever och specialpedagogisk verksamhet är den något skilda synen på entreprenörskap (se avsnitt 6.1.3) samt inställningen till IV-programmet (se avsnitt 6.1.7).

7.3 Specialpedagogiska implikationer

Denna studie sätter fokus på ett antal viktiga specialpedagogiska frågor som bland annat rör synen på elever i förhållande till begreppen normalitet och avvikelse samt vilket stöd som erbjuds till elever i svårigheter. Även om orden inte uttrycks explicit i de analyserade texterna så finns frågorna där.

Som specialpedagog är det viktigt att ständigt reflektera över sitt eget förhållningssätt till sitt arbete och till de elever man möter. Att ha kunskap om vilka tankar och idéer som är tongivande i det omgivande samhället och i utbildningspolitiken vad gäller elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogisk verksamhet är viktigt att ha kunskap om och förhålla sig till. Denna kunskap kan denna studie bidra till.

Studien visar att eleverna i Gymnasieskola -11 förutsätts vara kompetenta, anställningsbara, flexibla och entreprenöriella. Ur ett specialpedagogiskt perspektiv är det viktigt att fundera över vad detta får för konsekvenser för de elever som har svårt att klara studier i gymnasieskolan. Riskerar de att marginaliseras och hamna i utanförskap i såväl skola som samhälle? Vad får texternas förväntningar för betydelse för dessa elevers identitetsskapande? Vilka alternativ erbjuds dem?

I studien framträder en roll för specialpedagogen som någon som kommer in då en elev har problem i sin studiesituation. Det är intressant då den specialpedagogiska forskningen lyfter fram vikten av att inte se eleven som bärare av problem utan att det istället är verksamheten som bör skärskådas (Ahlberg, 2007). Hur ska man som specialpedagog förhålla sig till detta?

7.4 Fortsatt forskning

Denna studie har fokuserat på policydokument som föregått Gymnasieskola -11. Det hade även varit intressant att titta på de styrdokument som nu trätt i kraft, dvs. den nya skollagen, gymnasieförordningen och den nya läroplanen för gymnasiet. Vad kan man av denna studies resultat se i dessa texter?

Intressant hade också varit att om ett antal år utvärdera om och på vilket sätt de resultat som denna studie visat på fått genomslag i den praktiska verksamheten, på det som Lindensjö och Lundgren (2000) kallar för realiseringsarenan.

Referenslista

- Ahlberg, A. (2007). Specialpedagogik – ett kunskapsområde i förändring. I Nilholm, C. och Björck Åkesson, E. (red). *Reflektioner kring specialpedagogik – sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*. Vetenskapsrådets Rapportserie. 5:2007
- Ahlberg, A. (2009). Kunskapsbildning i specialpedagogik. I Ahlberg, A. (red.). *Specialpedagogisk forskning – En mångfasetterad utmaning*. s. 9-26. Lund: Studentlitteratur
- Althusser, L. (1976). ”Ideologi och ideologiska statsapparater”, i *Filosofi från proletär klasståndpunkt*. Staffanstorps: Cavefors.
- Andreasson, I. (2007). *Elevplanen som text - om identitet, genus, makt och styrning i skolans elevdokumentation*. Göteborg Studies in Education Science, nr. 259. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Assarsson, I. (2007). *Talet om en skola för alla - Pedagogers meningskonstruktion i ett politiskt uppdrag*. Malmö: Holmbergs.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. London: Oxford University Press.
- Ball, S. J. (2003). The teacher’s soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*, 18(2), 215-228.
- Ball, S. J. (2008). *The education debate*. Bristol: The Policy Press.
- Becker, G.S. (1964) *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergviken Rensfeldt, A. (2010) ”Opening Higher education” *discursive transformations of distance and higher education government*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Sage.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.
- Båth, S. (2006). *Kvalifikation och medborgarfostran. En analys av reformtexter avseende gymnasieskolans samhällsuppdrag*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Börjesson, M. (2003). *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

- Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (2011). Den entreprenörskapande skolan. Styrning, subjektsskapande och entreprenörskapspedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 16(3), 179-198.
- Dovemark, M. (2004). *Ansvar - flexibilitet – valfrihet. En etnografisk studie om en skola i förändring*. Göteborg Studies in Education Science, nr. 223. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Eklund, K. (2010). *Vår ekonomi: en introduktion till samhällsekonomin*. Stockholm: Nordstedts.
- Ekström, P. (2004). *Makten att definiera - En studie av hur beslutsfattare formulerar villkor för specialpedagogisk verksamhet*. Göteborg Studies in Education Science, nr. 209. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Europeiska gemenskaperna (2007). *Nyckelkompetenser för livslångt lärande – En Europeisk referensram*. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.
- FN:s konvention om barnets rättigheter. (1989).
- Foucault, M. (1980). "Truth and power", i *Power/ Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-77*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning*. Stehag: Symposion.
- Hellberg, K. (2007). *Elever på ett anpassat individuellt gymnasieprogram: Skolvardag och vändpunkter*. Linköping : Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet : Nationella forskarskolan i pedagogiskt arbete (NaPA).
- Hultqvist, K. & Pettersson, K. (2000). Iscensättningen av samhället som skola. I J. Bjerg (red). *Pedagogik*. Malmö: Liber.
- Kommittédirektiv 2007:8. *En reformerad gymnasieskola*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Kornhall, P. (2012, 17 mars). Principen om en bra skola för alla gäller inte längre. *Dagens Nyheter*.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lindblad, S. & Popkewitz, T.S. (2000). Educational Governance and Social Inclusion and Exclusion: A Conceptual Review of Equity and Post-Modern Traditions. *Discourse*, vol 21, no 1, p 1-44.
- Lindblad, S. & Popkewitz, T.S. (2004). Historizing the future: Educational reform, systems of reason, and the making of children who are the future citizens. *Journal of Education Change* 5: 229-247.

- Lindensjö, B. & Lundgren, U. P. (2000) *UTBILDNINGSGREFORMER och politisk styrning*. Stockholm: Stockholm universitets förlag.
- Lundahl, L, Erixon Arreman, I, Lundström, U. & Rönnerberg, L. (2010). Setting things right? Swedish upper secondary school reform in a 40-year perspective. *European Journal of Education*, 45 (1), 49-62.
- Lundgren, M. (2006). *Från barn till elev i riskzon: en analys av skolan som kategoriseringsarena*. Växjö: Växjö University Press.
- Löfqvist, S. (1999). *Den bångstyriga verkligheten. Har det svenska systemskiftet haft någon betydelse för arbetet med elever i behov av stöd?* Umeå universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Martinsson, L. & Reimers, U. (2008) *Skola i normer*. Malmö: Gleerups.
- Mouffe, C. (2008). *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft.
- Nilholm, C. (2007). Specialpedagogik - ett kunskapsområde i utveckling. I Nilholm, C. & Björck-Åkesson, E. (Red.), *Reflektioner kring specialpedagogik - sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna* (Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007). (s.100-112). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Nilsson, R. (2008). *Foucault: en introduktion*. Malmö: Egalité.
- Persson, B. (2011). Lärarutbildningens betydelse för en inkluderande skola. *Vetenskap för profession* 17:2011.
- Regeringens proposition 2008/09:199. *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Stockholm: Elanders.
- Rose, N. (1995). Politisk styrning, auktoritet och expertis i den avancerade liberalismen. I Hultqvist, K. & Petterson, K. (Red.), *Foucault: Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik* (s. 39–59). Stockholm: HLS.
- Salamancadeklarationen (1996). *Svenska Unescorådets skriftserie nr 4 Salamanca-deklarationen och Salamanca +5*. Svenska Unescorådets skriftserie nr 1/2001.
- SFS 2010:800. Skollag.
- Simons, M. (2006). Learning as Investment: Notes on governmentality and biopolitics. *Educational Philosophy and Theory*, 38(4), 523-540.
- Simons, M. (2007). "To Be Informed": Understanding the Role of Feedback Information for Flemish/European Policy. *Journal of Education Policy*, 22(5), 531-548.
- Simons, M- & Masschelein, J. (2008). The Governmentalization of Learning and the Assemblage of a Learning Apparatus. *Educational Theory*, 58(4), 391-415.

- Sjöberg, L. (2011). *Bäst i klassen - lärare och elever i svenska och europeiska policytexter*. Göteborg Studies in Education Science, nr. 302. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Skolverket. (2008). *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan*. Rapport 322. Stockholm. Skolverket.
- Skolverket. (2010). *Rustad att möta framtiden? PISA 2009: Om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*. Rapport 352. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola*. Stockholm: Fritzes.
- Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Thomas, G. & Loxley, A. (2001). *Deconstructing special education and constructing inclusion*. Buckingham: Open University Press.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Göteborg: Elanders.
- Winther Jörgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.